

Okur, Mehmet, “Karadeniz Bölgesi’nde Milli Mücadele’nin Örgütlenmesi: Sivil ve Askeri Teşkilatlanmalar”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 6/10, (Millî Mücadele’den Milli Egemenliğe Karadeniz Özel Sayısı), ss.191-214. DOI: 10.31765/karen.849298

KARADENİZ BÖLGESİ’NDE MİLLİ MÜCADELE’NİN ÖRGÜTLENMESİ: SİVİL VE ASKERİ TEŞKİLATLANMALAR*

Mehmet OKUR**

* Araştırma Makalesi / *Research Article*

Bu makale etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektirmektedir. / *This article does not require ethical committee permission and/or legal/special permission.*

** Prof. Dr.,
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
Trabzon/TÜRKİYE

✉ okur25@yahoo.com

ORCID : 0000-0002-8788-9038

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Milli Mücadele, Karadeniz, Pontus

Keywords: Turkey, Black Sea, National Struggle, Pontus

Öz: Mondros Mütarekesi ile beraber başlayan işgallere İstanbul Hükümeti sessiz kalırken Anadolu’nun dört bir yanından tepkiler yükselmiş, her bir bölge veya vilayet halkı kendi topraklarını savunmak için genelde Müdafaa-i Hukuk adı altında olmak üzere çeşitli teşkilatlar kurmuşlar, kongreler düzenlemişler ve silahlı savunma birlikleri oluşturmuşlardır. Karadeniz Bölgesi de bu tür milli teşkilatların kurulduğu ve etkinliğini Milli Mücadelenin sonuna kadar sürdürdüğü bölge olması bakımından büyük önem arz etmektedir. Mustafa Kemal Paşa’nın da büyük bir övgüyle bahsettiği bu teşkilatlanmalar Milli Hareketin kısa zamanda ülke sathına yayılmasını sağladığı gibi, özellikle Batı Cephesi’nde verilen savaşlar için gerekli olan lojistik desteğin de en önemli dayanağı olmuştur. Osmanlı donanmasının tamamen enterne edildiği, direniş için gerekli olan her türlü lojistik desteğin neredeyse imkânsız hale geldiği, Pontusçu çetelerin katliam yaptığı bu dönemde Karadeniz halkı kurdukları sivil ve askeri teşkilatlarla bölge asayişine büyük katkıda bulunmuş, Milli Hareketin kurumsallaşarak daha güçlü savunma yapılarının kurulmasına zaman kazandırmıştır. Karada ve denizde olmak üzere Hopa’dan Zonguldak’a kadar hemen bütün kıyı boyunca oluşturulan bu yapılar, Karadeniz Bölgesi’nde asayiş sağladığı gibi Doğu Cephesi’nden Batı Cephesi’ne, Rus limanlarından Türk limanlarına cephane nakliyatı yapmak suretiyle milli mücadelenin kazanılmasında da büyük rol oynamışlardır.

ORGANIZATION OF THE NATIONAL STRUGGLE IN THE BLACK SEA REGION: CIVIL AND MILITARY ORGANIZATIONS

Abstract: There were reactions rose from all over Anatolia while the government of Istanbul remained silent to the invasions that started with the Armistice of Mudros.

Geliş Tarihi / Received Date: 20.11.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 22.12.2020

The people of each region or province had formed various organizations that generally under the name of Müdafaa-i Hukuk, held congresses and formed armed defense units to defend their territories. The Black Sea Region was of great importance in terms of being the place where such national organizations were established. These organizations enabled the National Movement to spread throughout the country in a short time, especially in providing the logistical support required in wars on the Western Front. In this period, the Ottoman navy was completely interned, all kinds of logistical support required for the resistance became almost impossible, and the Pontus gangs massacred, the people of the Black Sea contributed greatly to the order of the region with the civil and military organizations they established. Thus, the National Movement was institutionalized and gained time for the establishment of stronger defense structures. These structures, which were built both on land and in the sea, along the coast from Hopa to Zonguldak, provided order in the Black Sea Region. Moreover, these organizations played a major role in winning the national struggle by transporting ammunition from the Eastern Front to the Western Front and from Russian ports to Turkish ports.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı öncesi Büyük güçlerin hedefi haline gelen Osmanlı Devleti, Almanya ve Avusturya – Macaristan'ın yer aldığı İttifak bloğunda savaşa girmek durumunda kalmış ancak savaşın sonunu getiremeyerek müttefikleri gibi yenilgiyi kabul etmek durumunda kalmıştı. Bu durum İtilaf Devletleri'ne kısa bir süre önce kendi aralarında imzaladıkları gizli antlaşmaları uygulama fırsatı vermiş, ilk adımlarını Mondros Mütarekesi ile atmış, Boğazlar başta olmak üzere, ülkenin önemli şehir ve limanlarını işgal etmişlerdi. Osmanlı Hükümeti ise mütareke hükümlerini harfiyen uygulayarak ayakta kalabileceği düşüncesinden hareketle bütün bu işgaller karşısında pasif bir tutum sergileyerek haklı olunan durumlarda dahi sessiz kalmayı tercih etmiş taşradaki idarecilerden de aynı tutumu sergilemesini istemiştir. Öyle

ki 30 Kasım 1918'de Dâhiliye Nezaretinden Sinop Mutasarrıflığı'na gönderilen şifreli telgrafla memleket menfaatleri ve ihtiyaçları dikkate alınarak İtilâf mümessillerine siyasi bir lisan kullanılmasını,¹ 7 Ocak 1919 tarihli Kastamonu Vilâyeti'ne gönderilen bir başka şifreli yazıda ise İtilâf subaylarının Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahaleye hakları olmadığı belirtilmesi ve munasip bir lisanla taleplerinin bertaraf edilmesi istenmekteydi.² Yine hükümet valiliklere birer talimat göndererek herhangi bir asker çıkarma ya da işgal hareketlerine mukavemet edilmemesini bildirmiştir.³ Örneğin Canik Mutasarrıflığına gönderilen 15 Ocak 1919 tarihli bir şifre telgrafta, buraya gelmesi beklenen İtilâf mümessillerinin mütareke hükümlerine uygun başvurularının kabul edilmesi ve gerekli kolaylığın gösterilmesi istenmekteydi.⁴ 15 Haziran 1919'da gönderilen başka bir telgrafta ise şöyle denilmekteydi:

“Asayiş hususuna pek ziyade ehemmiyet veriniz. Bu devletin işgali bugün ona bağlıdır. Sulh Konferansı kararını vereceği bir sırada ahval-ı umumiye bir parça lehimize inkişaf ederken, bu asayişsizliğin bizce muzır neticelere sebep olacağı aşikârdır.”⁵

Şüphesiz İstanbul hükümetlerini bu şekilde ılımlı hatta tavizkâr tutuma iten en önemli neden, İtilâf Devletleri'ni ve azınlıkları memnun bırakmak suretiyle barış görüşmelerinde verilecek muhtemel bir ağır kararını önlemektir.⁶ Bu hususta özellikle İngiltere'ye aşırı güvenen Sadrazam Damat Ferit Paşa, Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na davet edilmesini sağlamak için 30 Mart 1919'da İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'a gerçekleştirdiği ziyarette O'na Sultan Vahdettin ile birlikte hazırladıkları ve adeta İngiltere'ye sömürge olmayı içeren taslak planı sunmuş, ülkenin en büyük icracısı olan Padişahın ve kendisinin yalnız ve yalnız İngiltere'ye güvendiğini söylemiştir.⁷ Ancak gerek Sultan

¹ BOA, DH-ŞFR, 93/322.

² BOA, DH-ŞFR, 95/65.

³ ATASE, İSH, K.33, G.137, B.137-1.

⁴ BOA, DH-ŞFR, 95/126.

⁵ BOA, DH-KMS, 53-2/74.

⁶ Budak, 1997: 99.

⁷ British Documents, Doc. 16 (60152), No: 453.

Vahdettin'in gerekse hükümetlerinin yukarıda ifade edilen beklentilerden hareketle tavizkâr siyasetlerini sürdürmeleri, İtilâf Devletleri'nin işgal ve müdahalelerinde olumlu yönde herhangi bir değişikliğe yol açmamış, hatta 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlar tarafından işgal edilmesi gibi büyük bir felakete neden olmuştur.⁸ Zira İngilizler, ortada geçerli hiçbir sebep yokken İzmir'in Yunanlar tarafından işgaline hem diplomatik hem de fiili olarak destek vermişti.⁹

İzmir'in işgaline ve yarattığı tepkilere rağmen Meclis-i Vükela 21 Haziran 1919 tarihli toplantısında, herhangi bir yere İtilâf Devletlerince daha önce bildirilmeden yeniden bir saldırı olursa askeri kuvvetlerden savunmada kalması, bu mümkün olmadığı takdirde temas kurarak münasip bir mevziye çekilmeleri ve karşı saldırı ile o sırada işgal altında olan yerler için herhangi bir şey yapılmaması istenmekteydi. Yine bu minvalden olmak üzere her kim tarafından her nam ve surette olursa olsun hususi bir takım teşkilat kurma ve bu uğurda mali ve bedeni bir yardım talebinde bulunulmasına askerî ve mülkî idarenin meydan vermemesi, bu hususta teşebbüslerde bulunanların takip edilmesi ve cezalandırılması istenmekteydi.¹⁰

Alınan bu karar, ard arda gerçekleşen işgallere ve katliamlara rağmen Damat Ferit Hükümeti'nin politikasında herhangi bir değişikliğin olmadığını göstermekteydi. Hatta Paris Barış Konferansı dönüşünde

yine bu doğrultuda Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa ve bütün kolordu kumandanlıklarına gönderilen telgrafta "...*Milli, hususi her ne maksatla olursa olsun bilimum mensubin-i askeriyenin bu gibi teşebbüsâtı, hatta tasvîkâr bir vaziyet ile telakisinin fayda yerine selamet-i memleket namına gayr-i kabil-i telafi azim zararları müstelzim olacağı istiklal ve vaziyet-i umumiye-i memleketi bile nâkabil-i telafi hatalara ilka eyleyeceği geçirdiğimiz pek elim tecrübelerle sabit olduğundan bu nokta-i mühimmeyi cümleden daha iyi müdrik olması icabeden heyet-i askeriyemizce geçirmekte olduğumuz şu müşkül zamanlarda her zamandan ziyade ahkâm-ı kanuniyeye riayet olunmasını tavsiye eylerim*"¹¹ denilmekteydi. İşin daha da kötü tarafı, aynı hükümet askeri önceliği bulunan hususları bile çoğu kez onlardan saklayarak mülkiyeye bildirmekteydi.¹²

İngiliz faaliyetlerine karşı İstanbul Hükümeti'nin tutumu genel olarak bu şekilde iken ülkenin diğer birçok yerinde olduğu gibi Karadeniz halkı da işgallere ve kontrol faaliyetleri adı altındaki eylemlere hemen her alanda tepkisini göstermiş, *Redd-i İlhak Heyet-i Merkeziyesi* tarafından memleketin her tarafına gönderilen, "*İzmir ve havalisini Yunan ilhak ediyor, işgal başladı*" şeklindeki telgrafları¹³ ile İzmir'in işgalini protesto etmeye yönelik Mustafa Kemal Paşa'nın uyarıları ise bölgede milli hareketin örgütlenmesini daha da hızlandırmıştır.¹⁴ Nitekim bu durum, Karadeniz Bölgesi'ndeki milliyetçi hareket konusunda

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özalp, 1988: 1-8; Pallis, 1995: 40; Coşkun, 1997: 127; Sürgevil, 1994: 1075.

⁹ 18 Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'nda Batı Anadolu meselesinde anlaşmazlık çıkması ve bu bölge üzerindeki taleplerinde Müttefiklerden gerekli desteği göremeyen İtalya'nın konferansı terk etmesi üzerine Lloyd George, Clemenceau ve Wilson bunu fırsat bilerek Rumların güvenliğini gerekçe göstermek suretiyle 6 Mayıs 1919'da Yunanistan'ın İzmir'e asker çıkarma isteğini onaylamışlardır. Yüksek Konsey, 12 Mayıs günü işgalin sınırlarını belirlemiş, 14 Mayıs 1919'da da İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiser Vekili Webb, İtilâf Devletleri adına Bâb-ı Âli'ye bir nota vererek Mayıs'ın 15. günü Salı sabahı İtilâf Devletleri namına Yunanların İzmir'i işgal edeceklerini bildirmiştir. İngiliz askeri temsilcilerinin İzmir'in Yu-

nanlar tarafından işgal edileceğini gerek merkezi gerekse yerel yönetime bildirmelerine rağmen Osmanlı Hükümeti hala bölgenin İtilâf kuvvetlerince işgal edileceğini düşünmekte idi. Okur-Kul: 2019, 177-179; Akşin, 1986: 177.

¹⁰ BOA, MVM, 216/47, Sıra No: 310.

¹¹ H.T.V.D, Yıl: 2, (Mart 1953), Sayı: 3, Ves. No: 47.

¹² BOA, MVM, 216/54, sıra no: 317.

¹³ Taçalan, 1971: 238; Özkaya, 1987: 144.

¹⁴ İngilizler Osmanlı Hükümeti'ne başvurarak, Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde -sözde- Türk çetelerinin neden olduğu asayişsizliğin ortadan kaldırılmasını istemiş, bunun üzerine harekete geçen Osmanlı Hükümeti de Mustafa Kemal Paşa'yı IX. Ordu Müfettişi unvanıyla bölgeye tayin etmişti. 16 Mayıs'ta İstanbul'dan hareket eden ve 19 Mayıs 1919'da Samsun'a

İngiliz Yüksek Komiserliği tarafından hazırlanan rapora da yansımıştır. İlgili raporda Pontus Rum tehdidi altında bulunan Karadeniz halkı, İzmir'in işgali üzerine İstanbul Hükümeti'ne ve İşgal Devletleri yönetimlerine protesto telgrafları çekildiği ve mitingler tertip edildiği belirtilmektedir.¹⁵ Gerçekten de Ordu, Sinop, Bafra, Kastamonu, Giresun ve Bayburt gibi yerlerde protesto mitingleri düzenlenerek İtilâf Hükümetlerine ve İstanbul'daki temsilcilerine protesto telgrafları çekilmiş¹⁶, İnebolu'da protesto kartları basılarak İtilaf Devletleri temsilcilerine ve diğer önde gelen devletlere gönderilmiş, Kastamonu'da yayın hayatına başlayan *Açıksöz* gazetesi de ilk sayısında İzmir işgali ve halkın tepkisi üzerinde durmuştur.¹⁷ Aynı şekilde 17 Mayıs'ta Boyabat, 18 Mayıs'ta ise Şebinkarahisar ve Havza'da büyük mitingler düzenlenmiş ve İzmir'in işgali protesto edilmiştir.¹⁸

Mustafa Kemal Paşa da Havza ve Amasya'da yaptığı uyarı, askerî ve mülki idarecilere gönderdiği telgraflarla İzmir'in daha sonra da Aydın ve Manisa'nın işgalinin yarattığı tehlikeye dikkat çekmiş, memleketin muhafazası için mitingler yaparak milli heyecanın canlı tutulmasını istemiştir.¹⁹

İzmir'in işgaline Trabzon'da da şiddetli tepki gösterilmiş, hatta işgalin ilhak anlamına gelmediğini anlatmak için İstanbul'dan özel bir kurul dahi gönderilmiştir.²⁰ Yunanların İzmir'den çıkarılmaması halinde Rumların tamamını katletmeye yönelik tehdit söylentilerinin yayıldığı Trabzon'da²¹ yapılmak istenilen mitinge ortaya çıkması muhtemel bir taşkınlığına ve dolayısıyla İngilizlerin işgaline sebebiyet vermemek adına XV. Kolordu Kumandanı

Kâzım Karabekir Paşa tarafından engel olunmuştur.²²

İzmir'in işgali, Karadeniz halkı üzerinde o kadar etkili olmuştur ki işgalin yıl dönümlerinde mitingler düzenlenmeye, İtilâf Devletleri'ne protesto telgrafları gönderilmeye devam edilmiştir. 15 Mayıs 1920'de *Rize Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* tarafından düzenlenen mitingin sonunda hazırlanan bildiriye, Yunan işgal ve vahşeti protesto edilerek canilerin cezalandırılmaları ve İzmir'in tahliyesi talep edilmiştir.²³

İzmir'in işgali üzerine yapılan bu mitinglerde ortaya çıkan heyecan ile kuvvetlenen milli şuur, Karadeniz halkını kenetlemiş, bölgede oluşturulmaya başlanan askeri ve sivil teşkilatlanmaya gönülden destek vermesini sağlamıştır.

1. Trabzon ve Çevresinde Sivil ve Askeri Teşkilatlanma

Trabzon, Birinci Dünya Savaşı galiplerinin Türkiye'yi bölme ve işgal etme girişimlerine karşı ilk direniş hareketlerinin başladığı ve milli kurtuluş hareketlerinin temel taşları olan Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin kurulduğu vilayetlerin başında gelmekteydi.²⁴ Trabzon halkının milli mücadele yolunda harekete geçmesinde; iki yıllık Rus işgalinin vermiş olduğu acı tecrübe, İzmir'in işgali ve sonrası gerçekleşen Yunan katliamları, Ermenilerin ve Pontusçu Rumların bölgeye yönelik faaliyetleri ile İstanbul Hükümeti'nin ülkeyi savunmada oldukça yetersiz kalması gibi etkenler önemli rol oynadı.²⁵

Trabzon aydınlarının Mondros Mütarekesi sonrasında milli mukavemet yolunda attıkları ilk adım ise *İstikbâl* gazetesini çıkarmak olmuştur (10 Aralık 1918).²⁶ Zira o sıralarda Trabzon'da *Epuhi*, *Farasianadolis*

çıkaran Mustafa Kemal Paşa ise, hükümetin verdiği talimat çerçevesinde değil, vatanın kurtuluşu için gücünü millettten alan bir düşünce doğrultusunda faaliyetlerine başlamıştı.

¹⁵ Şimşir, 1992: 178.

¹⁶ Şahinöz, 1988: 465-466; Beyoğlu, 1999: 80.

¹⁷ Peker, 1955: 29-30.

¹⁸ Şahingöz, 1988: 466; Jaeschke, 1989: 33.

¹⁹ Nutuk, 1989: 30.

²⁰ Özel, 1991: 70.

²¹ Himmetoğlu, 1975: 432.

²² Belen, 1973: 68.

²³ *İstikbâl*, 19 Mayıs 1920.

²⁴ Özel, 1991: 50.

²⁵ Çapa, 1993: 65; Çağlar, 2002: 680.

²⁶ Coşar, 1964: 217; Öztoprak, 1981: 13. 10 Aralık 1918'de kurulan *İstikbâl* Gazetesi başlangıçta haftada iki, daha sonra üç gün, I. İnönü Zaferi'nden sonra da (27 Ocak 1921'den itibaren) Cumartesi günü hariç her

ve *Faros Anatolis* adlı Rum gazeteleri Pontus Rum Devleti'nin kurulması yönünde yayın yaparken²⁷ Türk halkının haklarını savunacak bir gazetenin bulunmayışı büyük bir eksiklikti. Bu eksikliği gidermek amacıyla harekete geçen Faik Ahmet Bey²⁸ ile arkadaşları, amaçlarından biri de Trabzon'da bir müdafaa-i hukuk-ı milliye vücuda getirmek ve bu teşkilata dayanarak Türkleri var olma emeli etrafında birleştirmek²⁹ olan *İstikbâl* gazetesini kurmuşlardı.

Trabzon aydınları, bölgenin çoğunluğunu oluşturan Türk halkının haklarını savunacak bir gazete çıkardıktan sonra *Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti*'ni kurmaya karar verdiler.³⁰ 12 Şubat 1919'da kurulan bu cemiyetin temel amacı; vilâyetin Osmanlı Devleti'nin ayrılmaz bir parçası olduğunu içerdeki ve dışardaki bütün siyasî merkezlerde dile getirmektir. Cemiyet bu ana hedef doğrultusunda tarihi, sosyal ve iktisadi vesikaların toplanması, istatistikler düzenlemesi, İtilâf Devletleri temsilcilerine muhtıralar verilmesi, Wilson Prensipleri'ne göre Barış Konferansı'nda milli hakları korumak üzere gerektiğinde muhabir ve vekiller gönderilmesi gibi faaliyetlerde bulunmuştur.³¹

Trabzon'un güçlü İttihatçı eşrafının kurucuları arasında yer aldığı cemiyetin halkı silahlandırmasında Kâzım Karabekir'in büyük rolü olmuş³², kuruluşundan kısa bir süre sonra, ilk toplantısında alınan karar gereğince sancak ve kaza merkezlerinde

cemiyetin şubeleri açılmaya başlanmıştı.³³ Şubelerden gelen temsilcilerle de 23 Şubat 1919'da Trabzon'da büyük bir kongre toplanmıştır.³⁴ *Birinci Trabzon Kongresi* denilen bu kongrede yukarıda belirttiğimiz genel amaçlar dışında bir de sulh meselesi görüşülmüş ve toplanan 300.000 lira kadar bir meblağ ile İtilâf Devletleri'nin sempatisini kazanmış eski elçilerden iki zatın Fransa'ya gönderilmesine karar verilmiş, heyetin tespiti için ise ileri gelen siyasilere görüşmek üzere İstanbul'a beş kişilik bir heyetin³⁵ gönderilmesi kararlaştırılmıştır.³⁶ Heyet, 27 Nisan 1919'da Padişah Vahdettin'in huzuruna çıkarak bağlılığını iletmiş, ancak İzmir'in işgali üzerine Cemiyet, Heyetin Avrupa ziyaretini iptal ettiği gibi, yetkilerini aşan girişimlerde buldukları gerekçesiyle görevlerine de son vermiştir.³⁷

İzmir'in işgaline kadar silahlı bir mücadeleye girişmeyen Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti³⁸, bu olaydan sonra yeni birtakım tedbirler almak üzere 22 Mayıs 1919'da *II. Trabzon Kongresi*'ni toplamış ve ilgili kongrede işgallere karşı mukabele edilmesi, bu amaçla asker toplanması ve *Vilayât-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*'nin Erzurum şubesinden gelen müşterek kongre teklifine olumlu cevap verilmesi kararlaştırılmıştır.³⁹ Bu karar üzerine 23 Temmuz 1919'da toplanan kongrede Trabzon ve çevresini tehdit eden gelişmelere yönelik: "*Vilayât-ı Şarkıyye, Trabzon*

gün yayınlanmış ve yayını 1923 sonlarına kadar sürdürmüştür. Coşar, 1964: 219; Öztoprak, 1981: 386.

²⁷ Coşar, 1964: 216; Albayrak, 1999: 564.

²⁸ Pontuşçu Rumlara karşı verilen mücadelede ve Trabzon ve çevresindeki milli teşkilatlanmada önemli katkıları olan Faik Ahmet Bey hakkında geniş bilgi için bkz. Demircioğlu, 1998.

²⁹ Coşar, 1964: 217

³⁰ Cemiyetin merkez azalarını; Nemlizade Sabri, Eyüpzade İzzet, Murathanzade Ziya, Abanozzade Hüseyin, Eyüpzade Ömer Fevzi, Hacı Ali Hafızade Mehmed Salih, Molla Bekirzade Mehmed Avni, Müftüzade Hacı Mehmed Efendi'nin oluşturduğu Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin idare heyetini ise; Çulhazade Hacı Kadri, Nemlizade Şevki, Hafız Mehmet, Subaşızade Münir, Zehirzade Zühdü, Hocazade İbrahim Cudi, Dava Vekili Kulaksızade İbrahim, Us-tazade Nazmi, Barutçuzade Faik Ahmet Bey oluşturur-

yordu. Tunaya, 1995: 506; Tarakçıoğlu, 1987: 44; Goloğlu, 1968: 18; *Trabzon, Belgelerle Milli Mücadele Yılları*, 1990: 54-55.

³¹ Tunaya, 1995: 508.

³² Karabekir, 1993a: 56; Çapa, 1993: 66.

³³ Goloğlu, 1981: 17; *Belgelerle Milli Mücadele Yılları*, 1990: 55; Bozalioğlu, 1999: 70-71.

³⁴ Goloğlu, 1981: 17; Çapa, 1993: 66; Özel, 1991: 64.

³⁵ "Sulh Heyeti" ismi verilen heyet şu kişilerden oluşmaktaydı: Eyüpzade Ömer Fevzi, Hatipzade Emin, Kadirbezzade Zeki (Gümüşhane temsilcisi), Mustafa (Rize temsilcisi), İsmail (Ordu temsilcisi) Beyler olup, bilahare aralarında çıkan anlaşmazlıklar yüzünden Gümüşhane temsilcisi istifa ederek heyete katılmamıştır. Özel, 1991: 65.

³⁶ Tunaya, 1995: 506.

³⁷ Özel, 1991: 65.

³⁸ Çapa, 1993: 68.

³⁹ Karabekir, 1993a: 77.

Vilayeti ve Canik Sancağı hiçbir sebep ve bahaneyle birbirinden ve Osmanlı topluluğundan ayrılması mümkün değildir. Her türlü işgal ve müdahale Rumluk ve Ermenilik teşkiline yönelik bir girişim kabul edileceğinden şiddetle karşı koyulacaktır” şeklinde önemli kararlar alınmış ve *Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti*, Erzurum Kongresi’nden sonra kongrenin kararı gereğince *Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Trabzon Şubesi’ne dönüşmüştür.*⁴⁰

İngiltere’nin ve İstanbul Hükümeti’nin terdirgin olmasına neden olan bu kongre sonrasında İstanbul Hükümeti, bölgeye tahkik heyetleri göndermeye karar vermiş, ilgili heyet kısa sürede incelemelerini tamamladıktan sonra verdiği raporda; asayişsizliği Türklerin değil Rum ve Ermeni çetelerinin neden olduğunu, Türklerin sadece kendilerini ve haklarını korumak için yasalara uygun dernekler kurduklarını ve yine yasalar gereğince aldıkları müsaade ile Erzurum Kongresi’ni yaptıklarını, çetelerin yaptıkları kötülöklere karşı Müslümanları korumak için Trabzon - Gümüşhane yöresinde iki tabur askerin görevlendirildiğini saptamıştır.⁴¹

Erzurum Kongresi’nden sonra 4 Eylül 1919’da Sivas Kongresi toplanmış, Erzurum Kongresi’nde alınan *“her türlü işgal ve müdahaleyi, Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf telakki edeceğiz”* tabiri yerine bu kongrede *“her türlü işgal ve müdahalenin ve bilhassa Rumluk ve Ermenilik gayesine matuf hareketin reddi”* olarak değiştirilmiştir.⁴² Ayrıca burada Anadolu ve Rumeli’deki bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri birleştirilerek *“Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti”* haline getirilirken Trabzon’daki şubenin adı da *Anadolu ve*

Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Trabzon Şubesi olmuştur.⁴³

*Trabzon ve Havalisi Müdafaa-i Milliye Cemiyeti,*⁴⁴ *Laz Tekamül-ü Milliye Cemiyeti Hayriyesi* ve *Trabzon – Rize Cemiyeti Hayriyesi* gibi cemiyetlerin de kurulduğu⁴⁵ bölgede, muhtemel işgallere ve Pontus Rum Devleti’ni kurmaya yönelik çalışmalara karşı bir yandan bu şekilde siyasi, sosyal ve kültürel faaliyetlerde bulunulurken diğer taraftan da silahlı direniş için çalışmalar başlatılmıştır. Öncelikle Trabzon merkez teşkilatı İskele Kâhyası ile anlaşmış, ardından Trabzon’un bütün kayıkçıları ve motorcuları silahlanarak Pontusçu çetelere ve Yunan gemilerine karşı mücadeleye girişmişlerdir.⁴⁶

Batı Cephesi’ndeki Yunan harekâtına paralel olarak düşman donanmasının Karadeniz’deki Türk nakliyatını engellemek amacıyla başlattığı faaliyetlerin iyice yoğunlaştığı bu dönemde (Temmuz 1921)⁴⁷, Samsun ve Giresun dolaylarında dolaşan Yunan gemileri, aynı günlerde Trabzon’u da top ateşine tutmuşlar, ancak sahil bataryalarının etkili bir şekilde karşılık vermesi üzerine uzaklaşmak zorunda kalmışlardı.⁴⁸ Yunanlıların Anadolu harekâtını hızlandırdığı bir sırada Anadolu’ya dışardan silah ve cep hane girmesini ve Trabzon’dan Batı Cephesi’ne malzeme akışını önlemek maksadıyla giriştiği, ilerde de zaman zaman deneyeceği bu tip hareketler bölgedeki askeri birliklerin ve milis güçlerinin etkili savunması karşısında bir sonuç vermemiştir.⁴⁹

Osmanlı ve Rus silahlarıyla silahlandırılmış olan bölge halkı, Yzb. Rahmi kumandasında Hopa-Pazar mıntıkasında 1. Grup, Çayeli - Rize mıntıkasında ise 2. Grup şeklinde teşkilatlanmıştı. Bnb. Bekir Bey’in Kumanda ettiği ve O’nun adıyla anılan her

⁴⁰ Tunaya, 1995: 507.

⁴¹ Yılmaz, 1994: 141-142.

⁴² Tansel, 1991: 104.

⁴³ Tunaya, 1995: 507.

⁴⁴ İzmir’in işgalinden sonra kurulan bu cemiyet, daha çok hayır işleriyle uğraşmaktaydı. Cemiyet, Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti’nin değişik bir görüntüsünü andırıyordu. 18 kişilik merkez kurulunda eski Harbiye

Nazırı Abdullah Paşa ile Çürüksulu Mahmut Paşa da bulunmaktaydı. Özel, 1991: 67.

⁴⁵ Sarıkaya, 200: 137-138.

⁴⁶ Goloğlu, 1968: 23.

⁴⁷ Işın, 1946: 65.

⁴⁸ Karabekir, 1993b: 273; T.İ.H.V, s. 48.

⁴⁹ Büyüktuğrul, 1971: 22-23.

iki grubun toplam mevcudu 5.000'e ulaşmaktaydı.⁵⁰ Bölgenin savunulmasında ve asayişin sağlanmasında etkili olan bir diğer birlik ise XV. Kolordu Kumandanlığı'na bağlı III. Fırka Kumandanı Halit Bey'in kumanda ettiği *Trabzon ve Havalisi Kuva-yı Milliye Kumandanlığı* idi.⁵¹

Giresun mıntıkasında ise Topal Osman, Askerlik Şubesi Başkanı Hüseyin Avni Alparslan ve Jandarma Kumandanı Hamdi Bey Giresun ve çevresindeki gençleri teşkilatlandırmak suretiyle bir *Giresun Gönüllü Taburu* teşkil etmişlerdi.⁵² Esasında Rum çetelerinin en yoğun olduğu, İngiliz kontrol subaylarının ve Yunan Kızılhaç gemilerinin en çok uğradığı yerlerinden biri olan Giresun'da Türkler için gizli veya açık herhangi bir silahlı teşkilat kurmak oldukça zordu. Ayrıca Pontusçu Rumlar tepeden tırnağa silahlı oldukları halde Giresun halkı yoksul ve silahsızdı. Bölgede Türklere ait tek ciddi güç Topal Osman kuvvetleriydi.⁵³ Bir süre sonra Belediye Başkanı'nın sağlık nedeni ile istifa etmesi üzerine Giresun'a Belediye Başkanı olan Topal Osman, İzmir'in işgali nedeni ile burada bir miting düzenlediği gibi, bölgedeki gençleri teşkilatlandırarak milli mücadeleye katılmalarında da önemli rol oynadı.⁵⁴ Osman Ağa, çıkardığı *Gedik-kaya* gazetesi vasıtasıyla Pontusçulara ve

işgalcilere karşı basın yoluyla da mücadele etmiştir.⁵⁵

2. Samsun ve Çevresinde Sivil ve Askeri Teşkilatlanma

İngilizlerin ve Pontusçu Rumların faaliyetlerine karşı Samsun ve civarında da birtakım milli cemiyetler kurulmuştu. Bu cemiyetler ilk başlarda silahlı direnişten ziyade Müslüman halk arasında dayanışmayı sağlamak ve moral gücünü yükseltmek esasına dayanıyordu. Nitekim Samsun'da Sathane Meydanı'nda idare hanesi bulunan *İhtiyat ve Zabitan Cemiyeti*, konferanslar ve sohbetler düzenleyerek halkı bilgilendirmek yolunda büyük gayret sarf ederken *Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye* adlı kuruluş Canik Sancağındaki Müslümanların sosyal durumunun düzeltilmesini ve eğitim-öğretimin yaygınlaştırılmasını amaç edinmişti.⁵⁶ 19 Şubat 1919'da faaliyete geçen *Karadeniz Türkleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* ise⁵⁷ doğrudan Pontus Rum faaliyetleriyle mücadele etmeyi amaçlamıştı. Cemiyet bu konuda Paris Barış Konferansı'nda ve diğer uluslararası mecralarda Karadeniz Türklerinin haklarını korumak için Prens Sabahattin ve Şerif Paşa'yı vekil ettiklerini bildirmiş, aynı tehlikeye maruz kalan kazalara da birer mektup göndermek suretiyle merkezi Samsun'da bulunan bu

⁵⁰ Gerekliğinde her iki gruptaki milli kuvvetlere kumanda edecek olan halkın ileri gelenleri ise şunlardı: Rize-Hopa arasında Mataracıoğlu Mehmet Hakkı, Lazoğlu Mustafa, Tuzcuoğlu Halit Ağa, Pazar'dan Tatarzade Fevzi, Of'dan Sarılioğullarından Ömer, Çakıroğullarından Hüsnü, Rüstem ve İsmail Ağalar, Akçabat'tan Serdaroğulları.

Sürmene-Trabzon- Polathane- Hamsiköy mıntıkasında Haydar Efe Kumandası'nda 2500 kişilik II. Grup. Bu grupta halkın ileri gelenleri ise; Trabzon'dan Ömer Efendi, Kâhya Mehmet, Salih Efendi, Polathane'den Münir Bey.

Gümüşhane- Torul- Şiran- Kelkit mıntıkasında Teymen İbrahim Kumandası'nda 1000 kişiden oluşan XIV. Grup. Bu grupta halkın ileri gelenleri; Osman Ağa, Kâtip Ahmet Efendi, Hacı Emin Efendi, Karabrahimzade, Hüsnü Ağa, Tokatlı Ziya Bey. Tatlı, 1996: 53-54; Beyoğlu, 1997a: 217. Özel, 1991: 104.

⁵¹ Atatürk, 1989: 196; Solmaz, 1996: 63.

⁵² Tatlı, 1996: 53-54; Beyoğlu, 1997a: 217. Özel, 1991: 104.

⁵³ Osman Ağa, Mondros Mütarekesi sonrası gelişen işgal olayları üzerine çete kuvveti oluşturarak dağa çıkmıştı. Pontus Rumları ise, Osman Ağa'dan kurtulmak

için bazen Patrikhane vasıtasıyla bazen de doğrudan doğruya İngiliz kontrol subaylarına ihbarda bulunarak O'nun tehcir suçlusu olduğunu söylemişler ve tutuklanmasını istemişlerdi. Kutay, 1961a: 10998. Bunun üzerine İstanbul Hükümeti Osman Ağa'nın tutuklanmasını istemiş, ancak bu talimat Kaymakam tarafından oyalanmıştı. Fakat ne yazık ki, Kaymakam Nizamettin Bey, Trabzon Valisi Mehmet Galip Bey'in baskısı üzerine Osman Ağa'yı daha fazla koruyamamış ve Giresun'u terk etmesini istemiştir. (Kutay, 1961b: 11000); Topal Osman hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Menteşeoğlu, 1997.

⁵⁴ Çapa, 1993: 76.

⁵⁵ Coşar, 1964: 234. 17 Ocak 1920'de yayın hayatına başlayan *Gedik-kaya* Gazetesi, ilk sayısında Mustafa Kemal Paşa'nın, Lloyd George'un İstanbul hakkındaki beyanını protesto eden- İstanbul Hükümeti'nin ve İngilizlerin sansürüne rağmen- tebliğini yayımlayarak büyük bir cesaret örneği göstermiştir. Beyoğlu, 1997b: 32.

⁵⁶ Yazıcı, 1989: 90.

⁵⁷ Umur-Pasin, 1944: 9-12.

cemiyetin birer şubesinin açılmasını⁵⁸ istemişlerdir. Ancak *Karadeniz Türkleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*'nin ömrü fazla uzun olmamıştır. Tokat şubesine yazılan 20 Mart 1919 tarihli bir mektupla fes edildiği bildiren⁵⁹ cemiyetin ardından Tokat Şubesi, *Tokat Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti* adını almış ve yeni bir idare heyeti oluşturularak bağımsız bir şekilde çalışmalarını sürdürmüştür. Cemiyet, Erzurum Kongresi'ne de delege göndermek⁶⁰ suretiyle milli hareketin tek çatı altında toplanmasına katkıda bulunmuştur.

Öte yandan Samsun'daki çalışmalarını tamamladıktan sonra 25 Mayıs 1919 günü Havza'ya geçen Mustafa Kemal Paşa'nın⁶¹ teşvik ve cesaretiyle harekete geçen Havzalılar, 28-29 Mayıs 1919 gecesi Belediye Başkanı İbrahim Efendi'nin evinde toplanarak *Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* teşkil etmişlerdir.⁶² Havza'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin çabucak teşkil edilmesinden memnun kalan Mustafa Kemal Paşa, yapılan işlerin başta Samsun olmak üzere, Bafra, Çarşamba, Sinop, Çorum ve Tokat gibi çevredeki diğer merkezlerde de aynı heyecanı uyandırması için buralara; "*Biz burada Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkil ettik, sizde acele teşkil ediniz*" şeklinde birer telgraf gönderilmesini istemiş⁶³, kısa bir süre sonra da *Amasya Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti* tesis edilmiştir. 14 Haziran 1919'da kurulan cemiyet, kısa zamanda kendi ilçe ve bucaklarında şubeler açmış, Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya'ya gelişinde olduğu gibi, *Amasya Tamimi*'nin ha-

zırılanmasında da rahat ve güvenilir bir ortam oluşturması açısından önemli rol oynamıştır.⁶⁴

İngilizlerin ve Pontusçu Rumların bölgedeki yoğun faaliyetleri sebebi ile Samsun'daki milli teşkilatlanma çalışmaları gizli yürütülmek zorunda kalmıştır.⁶⁵ Hatta İngiliz kontrol subayları bölgede itilaf kuvvetleri aleyhine bir takım muzır teşkilatlanmalar olduğu yönünde kendi hükümetlerine bilgi verdikleri ve mutasarrıf nezdinde defalarca girmişimde buldukları halde sonuç alamamışlardı.⁶⁶ Bu arada bölgede cereyan eden İngiliz kontrol ve Rum-Ermeni katliamları Erzurum Kongresi'nin gündemine de gelmiş, Canik delegesi yer almasa da Rumluk ve Ermenilik teşkili amacına yönelik her türlü hareketin reddedileceğine karar verilmiştir.⁶⁷ Erzurum Kongresi'nde alınan kararların daha bütünlüyle hale getirilmek suretiyle bütün yurda mal edildiği⁶⁸ Sivas Kongresi'nde ise Canik Sancağı, Boşnakzade Süleyman Bey tarafından temsil edilmiştir. Süleyman Bey, kongrenin 7 Eylül 1919 tarihli oturumunda, İngilizlerin askeri ve sivil faaliyetlerine dikkat çekilerek alınacak tedbirlerin görüşülmesi teklif edilmiştir.⁶⁹

Beyannamesinde memleketin herhangi bir parçasına yönelik hareketlere, dolayısıyla da Pontus-Rum faaliyetlerine karşı tedbirler alınmasının kabul edildiği⁷⁰ kongrede milli cemiyetler "*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*" adı altında birleştirilmiş⁷¹ ve bu doğrultuda Canik temsilcisi Boşnakzade Süleyman Bey'in girişimi ile cemiyetin Samsun şubesini kurulmuştur.⁷²

⁵⁸ Cemiyetin bu çağrısı üzerine Elmacızade Hacı Hüsnü Efendi, İsmail Efendi, Mütevellizade Nuri Efendi, Tahir Rüstü Bey, Hamamcızade Rıfat Efendi, Hacı Mustafa Efendi, Hafız Agah Efendi ve Mehmet Bey 25 Şubat 1919'da Tokat şubesini açtılar. İlğazi-Ülkü, 2002: 160.

⁵⁹ Asarkaya, 1936: 11-15.

⁶⁰ İlğazi-Ülkü, 2002: 160-161.

⁶¹ Kocatürk, 1998: 47.

⁶² Semerci, 1996: 129; Jaeschke, 1982: 348.

⁶³ Aydoğan, 2000: 46.

⁶⁴ Semerci, 1996: 133, 135.

⁶⁵ Umur-Pasin, 1944: 8.

⁶⁶ Kara Vasıf Bey, Sivas Kongresi'nde yaptığı konuşmada Samsun'da Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı bulunmadığını, bunun da Mutasarrıf Bey'den kaynaklandığını iddiasında bulunmuştur. İğdemir, 1989: 139.

⁶⁷ Mustafa Kemal Paşa'nın konuşması ve Erzurum Kongresi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Atatürk, 1989: 87-98; Karabekir, 1993a: 117; Dursunoğlu, 1946: 107-125; Goloğlu, 1968: 77-114; Kirzioğlu, 1993: 3-256.

⁶⁸ Goloğlu, 1969: 69.

⁶⁹ İğdemir, 1969: 31-34.

⁷⁰ İğdemir, 1989: 95.

⁷¹ Goloğlu, 1969: 224.

⁷² Samsun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin başkan ve kurucuları şunlardır: Başkan; Boşnakzade Süleyman

Başkanlığını Boşnakzade Süleyman Bey'in yaptığı⁷³ ve 1920 yılı Ocak ayı içerisinde kurulduğu anlaşılan bu cemiyet hemen çalışmalarına başlamış, ilk olarak da Maraş'ın işgalini protesto etmiştir.⁷⁴ Aynı şekilde faaliyetlerini yalnızca Karadeniz Bölgesi ile sınırlı tutmayan *Bafra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* de Amerikan temsilciliğine gönderdiği telgrafla Maraş olaylarını protesto etmiştir.⁷⁵ *Çarşamba Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* Rum çetelerine karşı Müslüman Türk halkının önemli bir dayanağı olurken Terme Kazası'ndaki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ise yöresindeki bazı İslam çetelerini milli mücadeleye kazandırmak gibi önemli bir hizmet yapmıştır.⁷⁶ Böylece ilçelerde de teşkilatlanmaya giden cemiyetin çalışmaları ile halk bir taraftan Pontus tehlikesine karşı uyarılırken diğer taraftan da temin edilen silahlar İngiliz kontrol subaylarına teslim edilmeden lüzum görülen köylere dağıtılmak suretiyle mukavemet oluşturulmuştur.⁷⁷

Yalnızca Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurmakla yetinmeyen bölge halkı, bir takım askeri tedbirler de almış ve bu amaçla Merzifon'da bir asayiş kongresi toplanmasına karar verilmiştir. Gümüşhacıköy, Köprü, Lâdik ve Merzifon delegelerinin katılımıyla 23 Haziran-3 Temmuz 1920 tarihleri arasında toplanan kongrede alınan kararlar şu şekilde olmuştur:⁷⁸

1- Kongreye katılan kazalar, bölgelerinde atlı ve yaya olarak muhafız kuvvetleri kuracaklardır. Bunların görevi asayiş ilgilendiren meseleleri jandarmaya bildirmek ve verilen diğer görevleri yerine getirmektir. Merzifon Kazası için; 20 süvari, 40 piyade, Lâdik, Havza ve Gümüşhacıköy Kazaları için 20'şer süvari ve 20'şer piyade,

Köprü Kazası için ise 20 süvari, 20 piyade mevcutlu kuvvetler oluşturulacaktır.

2- Ayrıca her kaza, büyüklüğüne ve özelliğine göre kısımlara ayrılarak her kısma Müdafaa-i Milliye Cemiyeti tarafından emir ve kumanda yeteneği olan bir memur tayin edilecektir.

3- Yine her mıntıkanın ileri gelen kişilerinden meydana gelecek kontrol heyeti, yol gösterme ve yürütme işleriyle yükümlü olacaktır. Bu heyetler bölgelerindeki silah, cephane ve bunları kullanabilecek kişileri tespit edeceklerdir.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri birleştirilirken milli müfrezelerin de oluşturulmasına dair Sivas Kongresi'nde alınan kararın bu kongrede de yinelenmesi, bölgedeki milli kuvvetlerin çabucak oluşturulmasında etkili olmuştur. Nitekim Çarşamba'da kurulan Çarşamba ve İsa Bey müfrezeleri İtilâf Devletleri'nin desteği ile ayakta duran Pontusçu çetelere karşı başarılı operasyonlar yürütmüşlerdir.⁷⁹

Karada oluşturulan askeri müfrezelerin yanında denizde de bir müfreme oluşturulmasına yönelik alınan karar gereğince önce 10 Temmuz 1920'de *Müdafaa-i Milliye Vekâleti*'ne bağlı olarak *Umur-ı Bahriye Müdürlüğü*⁸⁰ tesis edilmiş, bir müddet sonra da *Samsun Bahriye Muhafız Müfrezesi* kurulmuştur.⁸¹ Öte yandan bölgedeki asayişsizliği önleyen ve Pontusçu çetelere karşı başarıyla mücadele eden Sivas'taki 3. Kolordu Kumandanlığı asayişini temin etmek, konuşlandırıldığı bölgeyi daha sıkı bir şekilde kontrolünde bulundurmak ve halkın milli mücadeleye katılımını sağlamak için bulunduğu bölgede *Asayiş Mıntıkaları Teşkilatı*, *Mıntıka Kumandanlıkları Teşkilatı*, *Karakol ve Yol Devriyeleri Teşkilatı*, *Yerel-Milli Direniş Teşkilatları*, *Bekçi*

Bey, Üyeler; Ticaret odası Başkâtibi Şükrü Bey, tüccardan Hacı Hayrullahzade Ömer Bey, tüccardan Hacı Ömerzade Hasan Bey, Sultani İkinci Müdürü Adil Bey, Nemlizade Şeref Bey, Muharrir Ethem, Veysi Bey, İslambeyzade Faruk Bey, Kitapçı Osman Tobruk Bey ve Sultani öğretmenlerinden Hayrettin Nadi Bey. Umur-Pasin, 1944: 8.

⁷³ Boşnakzade Süleyman Bey, Ankara'da açılan meclisi mebus seçilince cemiyet başkanlığına Adil Bey getirecektir. Umur - Pasin, 1944: 14.

⁷⁴ Umur - Pasin, 1944: 10.

⁷⁵ Ak, 1983: 39-41.

⁷⁶ Yazıcı, 1948: 93.

⁷⁷ Umur - Pasin, 1944: 40.

⁷⁸ Yazıcı, 1989: 80.

⁷⁹ Yazıcı, 1989: 96.

⁸⁰ Bahriye Güverte Kıdemli Yüzbaşı İbrahim Münir Bey'in emrine verilen bu müfreme, dört bölüklü tabur kadrosundaydı. Personel temini ve idari bakımdan Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne bağlı olacak olan müfreme herhangi bir taarruz ve tecavüz durumunda ise 15. Fırka Kumandanlığı'nın emrinde hareket edecekti. H.T.V.D, Yıl: 14, (Haziran 1965), Sayı: 52, Belge No: 1192.

⁸¹ Büyüktuğrul, 1983: 480.

Teşkilatı, Samsun Merkez Kumandanlığı, Muhafız Taburları ve Oymak Teşkilatı gibi birtakım teşkilatlar oluşturmuştur. Bunun yanı sıra nahiyelerin genişliği ve jandarma kuvvetlerinin yetersizliği yüzünden bir tarafta çıkan küçük bir olayın hükümetin haberi olmaksızın mühim bir şekavet hadisesi haline gelmesi durumunu da dikkate alan 3. Kolordu Kumandanlığı, nahiyelerinin kontrolünün daha kolay yapılabilmesi için daha evvel Tokat ve Köprü mıntıkalarında kurulan ve büyük faydaları görülen *Asayiş Mıntıkaları*'nın kurulmasını uygun görmüştür. Bu doğrultuda Samsun ve çevresi dahilinde birtakım asayiş mıntıkaları teşkil edilmiş, ancak bu teşkilat daha sonra *Emniyet Teşkilatı*'nın kurulması ile *Merkez Ordusu* tarafından ortadan kaldırılmıştır.⁸²

Samsun ve çevresinde kurulan bir başka güvenlik teşkilatı ise 15. Fırka Kumandanlığı'nın Samsun'da konuşlandırıldıktan sonra askerî açıdan kendi sahasına giren bölgede oluşturduğu *Mıntika Kumandanlıkları* idi. 15. Fırka bünyesinde oluşturulan bu Mıntika Kumandanlıkları ve yetki sahaları Mart 1919 itibarıyla şöyleydi:⁸³

- *Giresun Mıntika Kumandanlığı*: Kumandanlığını Giresun Şubesi Reis Binbaşı Ali Rıza Bey'in yaptığı bu teşkilat; Giresun, Ordu, Tirebolu ve civardaki kaza ve nahiyelerdeki asayişten sorumlu idi.

- *Çarşamba Mıntika Kumandanlığı*: Terme ve Çarşamba kazaları ile nahiyelerinden oluşan Çarşamba mıntikasının kumandanı Çarşamba Kaymakam Vekili ve 38. Alay Kumandanı Binbaşı Kemal Bey'di.

- *Bafra Mıntika Kumandanlığı*: Bafra, Alaçam ve bağlı nahiyelerden ibaret olup, kumandanı Bafra'da konuşlandırılmış olan 56. Alay Kumandanı Binbaşı Fehmi Bey'dir.

- *Kavak Mıntika Kumandanlığı*: Bu mıntika, Kavak dahilinden Dorukhanlılar'ına kadar olan yol ile bu yolun iki yanındaki köylerden ibaretti. Bu mıntikanın kumandanlığını başlangıçta Binbaşı Arif Bey, 18 Mart

1920'den sonra ise Binbaşı Fehmi Bey yürütmüştür.⁸⁴

Belirtilen sahaların sorumlusu olan mıntika kumandanlarının yetkileri, fırka kumandanlarının yetkilerine eşitti. Ayrıca harp mıntikası kabul edilen bölgelerdeki mıntika kumandanları bölgesindeki bütün memurlara emir verebilecekti. Böylesi önemli yetkilerle donatılan mıntika kumandanları, bölgelerindeki askeri idareyi, sevkiyatı ve nakliyatı düzenleyecek ve takip edecek, sıkıyönetime ait işleri yönetecek, eğer sahildeyse bir düşman çıkarmasına karşı koyacaktı. Ayrıca sahillerin emniyetinin sağlanması, muhabere ve nakliye ile ilgili işleri kontrol etmede de mülki memurlarla iş birliği yaparak bölgedeki asayiş sağlaması, eşkıyayı takip ve tenkil, düşman propagandasına mâni olması ve bölgesindeki köprülerin, geçitlerin ve yolların açık ve kullanılabilir olması da mıntika kumandanlıklarının görevleri arasındaydı.⁸⁵ Zira Samsun ve çevresini birbirine ve diğer illere bağlayan yollar asayişin en fazla ihlâl edildiği yerlerdi. Özellikle Pontus Rum çeteleri yollarda birçok öldürme olaylarına karışmışlardı. Hatta, I. TBMM için yapılan milletvekili seçimlerinde Trabzon'dan seçilen Eyüpzade İzzet Bey'le, Gümüşhane Mebusu Rıza Bey Ankara'ya giderken bu civarda katledilmişlerdi.⁸⁶

İşte bu tür faaliyetlerin önüne geçmek için Samsun ve çevresinde *Karakol* ve buna bağlı olarak *Yol Devriyeleri Teşkilatı* da oluşturuldu. Bu teşkilat, özellikle Samsun-Kavak, Samsun-Çarşamba ve Samsun-Bafra yollarındaki asayişten sorumlu idi.⁸⁷ Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a varmasından kısa bir süre önce kurulan (13 Mayıs 1919) *Karakol ve Yol Devriyeleri Teşkilatı*'nın en önemli görevi, mıntikalarına ait olan yolun güvenliğini temin etmek ve ayrıca yol civarında veya etrafında herhangi bir olay vukua geldiğinde hadiseyi en kısa zamanda bağlı olduğu karakola bildirmektir. Ayrıca, hemen hemen aynı vazife-

⁸² Balcıoğlu, 1990: 262.

⁸³ ATASE, Kl.419, D.8, F.8-15.

⁸⁴ Kocaoğlu, 1998: 85.

⁸⁵ Balcıoğlu, 1990: 47.

⁸⁶ ATASE, İSH, K.868, G.17, B.17-1.

⁸⁷ ATASE, Kl.419, D.8, Fih.8-4.

leri yapan *Jandarma Müfrezeleri*'ne de yardım edip onlarla iş birliği yapacak olan teşkilat, yolları da her gün kontrol edecekti.⁸⁸

Bölgede ayrıca Samsun ve çevresindeki askeri birliklerin eşkiya ile mücadelesinde onlara yardımcı olması amacıyla kurulmuş olan *Bekçi Teşkilatı* da vardı.⁸⁹ Bu teşkilatının kurulmasını sağlamak için hükümet tarafından 1.000, 3. Kolorduya bağlı 15. Fırka tarafından ise 50 olmak üzere toplam 1.050 silah tedarik edilmiş, söz konusu teşkilatın silah ihtiyacını temininde zaman zaman kurulduğu bölgenin halkının da büyük yardımları olmuştur. Nitekim Kavak mıntıkası dâhilindeki halk, elinde bulunan 1.000 kadar silah ve birçok mermiyi *Bekçi Teşkilatı* için yetkililere teslim etmiştir.⁹⁰

Samsun ve çevresinde asayişsizliği önlemek için yalnızca askeri birliklerden teşkil edilen bu teşkilatlardan faydalanılmamış, bölge halkının da bu mücadeleye aktif bir şekilde katılımı sağlanmıştır. Bunun için de değişik adlar altında ve daha ziyade 1920 yılının ortalarından itibaren birtakım *Yerel Milli Direniş Teşkilatları* ya da diğer adıyla *Kuva-yı Milliye Teşkilatları* oluşturulmuştur. 15. Fırka Kumandanlığı kontrolünde kurulan başlıca *Kuva-yı Milliye Teşkilatları*; *Kürtün Kuva-yı Milliye Teşkilatı*, *Merd Irmağı Kuva-yı Milliye Teşkilatı*, *Asarcık Kuva-yı Milliye Teşkilatı* ve *Kiçi Kuva-yı Milliye Teşkilatı* idi. Bu teşkilatlar, kuruldukları bölgelerde asayişin temin etmede önemli hizmetlerde bulunmuşlardı. Özellikle Kürtün ve Merd Irmakları Müfrezeleri Kumandanları, sahil gözetlemeye müsait hâkim mahallerde gözetleme mevkileri tesis etmiş, ilgili mahallerde daimî surette gözetleme postaları bulundurarak geceli-

gündüzlü olmak kaydıyla muntazaman sahili güvenlik altında tutmuştur.⁹¹

15. Fırka Kumandanlığı'nın önderliğinde kurulan bir diğer teşkilat ise *Oymak Teşkilatı*⁹² idi. Elamanları gerilla usulü ile yetişen, doğrudan doğruya Mıntıka Kumandanlığının emri altında hareket eden ve buldukları köyün ismine nispetle birden itibaren verilecek numaralarla adlandırılan bu teşkilat Türk köylerini Rum çetelerine karşı korumaya çalıştı. Ancak alınan tüm bu tedbirler ve oluşturulan teşkilatlara rağmen bölgedeki Pontus-Rum faaliyetlerinin önü alınamayınca TBMM Hükümeti tarafından bölgede *Merkez Ordusu* adıyla yeni ve güçlü bir askeri yapılanmaya gidilmesine karar verildi.⁹³

5. ve 15. Fırkalarla yeni kurulacak 6. Atlı Piyade Fırkalarından oluşan ve kumandanlığına Nurettin Paşa'nın getirildiği Merkez Ordusu; Sivas Vilayeti ile Canik, Sinop, Amasya, Tokat, Çorum ve Yozgat müstakillivalarında asayişin sağlanması yolunda faaliyetlerde bulunduğu gibi Oymak Teşkilatı'nın vazifesini de üstlendi. Merkez Ordusu, bünyesinde oluşturduğu diğer askeri teşkilatlarla (Asayiş Bölükleri ve Emniyet Teşkilatı) birlikte Rum çetelerinin etkisiz hale getirilmesinde ve Merkezi Anadolu'daki diğer eşkiyalık hareketlerinin önlenmesinde büyük yararlıklar gösterdi.⁹⁴

Samsun'da asayiş ve huzuru sağlamak için bir dönem Doğu Karadeniz'in önemli *Kuva-yı Milliye* teşkilatlarından biri olan Osman Ağa'nın 47. Piyade Alayı'ndan da faydalanılmıştır. Alay, 16 Nisan 1920'de *Ümit Vapur* ile Samsun'a intikal etmiş ve orada 15. Fırka Kumandanlığı'nın deposundan yeniden silahlandırılmıştır. Ankara'dan gelen subaylarla beraber 3000 kişilik bir

⁸⁸ ATASE, Kl.419, D.8, Fih.8-5.

⁸⁹ ATASE, Kl.389, D.3, Fih.102.

⁹⁰ ATASE, Kl.389, D.3, Fih.102, 1,2.

⁹¹ Kocaoğlu, 1998: 86, 88.

⁹² Oymak Teşkilatı, özellikle Orta Karadeniz yani Samsun ve Canik taraflarında yoğunlaşmıştı. Bu yapılanmanın mimarı olan Şefik Avni Bey'e göre vatanperver Anadolu Türkünün kurduğu bu teşkilatlar çete olmazdı. Zira yapılan bu kavga milli varlığın korunması, namus, şeref ve en önemlisi de istikbâl içindi.

Bilindiği gibi çetecilikte, soygunculukta alın teri dökmeyen, hiçbir emek sarf etmeden başkasının canına, malına, ırzına, namusuna göz koymak vardı. Vatanperver bir Türk subayı olan Şefik Avni Bey, bundan dolayı halkın oluşturduğu kuvvetlerin Oymak Teşkilatı adıyla anılmasını daha uygun bulmuştur. Bu teşkilat, düzenli ordunun kuruluşuna kadar Orta Karadeniz ve Orta Anadolu bölgelerinde başarılı faaliyetler sürdürmüşlerdir. Türkmen, 1991: 120.

⁹³ Balcıoğlu, 1990: 18-20.

⁹⁴ Türkmen, 1991: 122; Balcıoğlu, 1990: 261, 265.

kuvvete ulaşan Osman Ağa'nın kumandasındaki 47. Piyade Alayı, bölgenin asayişine önemli katkılarda bulunmuştur.⁹⁵

TBMM Hükümeti'nin Samsun ve çevresindeki Rum faaliyetlerine karşı aldığı tedbirlerden birisi de Osmanlı Hükümeti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda uygulamak zorunda kaldığı gibi Rumların Karadeniz'de Yunan donamsından yardım alıp Batı Anadolu ile rahat bir iletişim kurmalarını önlemek, Yunan ordusuyla şiddetli çatışmaların cereyan ettiği bir dönemde Karadeniz'den gelebilecek herhangi bir saldırıda iki ateş arasında kalma ihtimalini ortadan kaldırmak ve cephe gerisini güvenceye almak için Karadeniz kıyıları önce savaş alanı ilan edildi hemen akabinde de eli silah tutan 15-50 yaş arasındaki Rumların Karadeniz kıyılarından uzaklaştırılmalarına karar verildi.⁹⁶

Samsun ve çevresinde, Pontusçu çetelere karşı mücadele etmek ve asayişsizliği önlemekten başka muhtemel bir İngiliz veya Yunan çıkarma hareketine karşı da gerekli tedbirler alınmıştı.⁹⁷ III. Kolordu Kumandanı Selahattin Bey, Heyet-i Temsiliye'den gelen talimat doğrultusunda Samsun'da 15. Fırka Kumandanlığı'na gönderdiği telgrafta alınacak tedbirleri şöyle sıralamıştı:⁹⁸

“1- Düşmanın sahili işgali halinde Ordu ve Tirebolu'yu da ihtiva eden Giresun mıntıkası hasbe'l-zarur Kolordu ile muhabereye mecbur olacaktır. Giresun'daki Nizamiye Bölüğü, mahalli efrat ve gönüllülerle takviye edilerek asayiş idame ve Giresun'a bir ihraç vukuunda Kulakkaya istikametini müdafaa edecektir. (Nizamiye Bölüğü) mıntıkaca bu babda mahalden ne kadar silah, vesait-i nakliye ve cephaneye tedariki mümkün olacağını ve neye muhtaç olacağını Fırkaya ve Kolorduya bildirecektir.

2- Ünye, Çarşamba ve Bafra mıntıklarının Fırka ile suret-i muhaberesinin şimdiden tanzim ve kendilerine tefhimi lazımdır.

3- Fırka karargâh ve kıtaatı ve müessesatına ait evrak-ı mühimme vaktiyle dâhile ve Fırka evrakı da Amasya'ya sevkedilmelidir. Sahildeki mevakinin işgali halinde cihet-i mülkiye ve memurlarıyla evrakından hangilerinin geriye nakli muvafık olacağını mutasarrıfla müzakere edilerek şimdiden tesbit ve icab-ı halde esnayı nakillerinde muavenet edilmesi ve mukarreratın bildirilmesi lazımdır. Aksi takdirde İzmir'de olduğu gibi telafisi gayr-i kabil bir zayiata uğrar.

4- Fırka nakliye taburu, son ana kadar elde vesait bulundurarak son zamanda nakli icap edecek memurun -i askeriye ve mülkiyeyi nakle muavenet etmelidir.

5- Ahz-ı asker zabitanı dümdarı teşkil edecek kıtaata iltihak ederek geriye çekileceklerdir. Ahz-ı Asker Kalemi'nin Kavak'a şimdiden nakli veya son zamana kadar Samsun'da alkonulması fırkaca tayin ve netice iş'ar dilmelidir.”

Esasında alınan bu son karar ve tedbirlerden önce Heyet-i Temsiliye İstanbul'un resmen işgali sırasında gerçekleşen tutuklamalara karşı Amasya'da bulunan İngiliz kontrol subayı Yüzbaşı Forbes'in tutuklamak⁹⁹ suretiyle hem misilleme yapmış hem de Karadeniz kıyılarına yönelik yapılacak muhtemel bir çıkarma hareketine karşı sessiz kalınmayacağını da göstermişti.

3. Kastamonu ve Çevresinde Sivil ve Askeri Teşkilatlanma

Mütareke sonrası devlet kurumlarının görev yapamaz hale gelmesi bir takım asayişsizlik hadiselerine neden olmuş, ülkenin dört bir yanının yer yer işgal edilmesi, azınlıkların faaliyetleri, Pontusçu girişimler ve İnebolu sahillerinin ablukaya alınması ise yakın gelecekteki tehlikeyi göstermesi açısından Karadeniz'in diğer yerlerinde olduğu gibi Kastamonu'da da tepkiyle karşılanmıştır.¹⁰⁰ Bununla beraber başlangıçta Kastamonu ve çevresinde mü-

bulunan İngiliz kontrol subaylarından Yüzbaşı Forbes'in tutuklanmasını istemiş ve adı geçen subay 5. Fırka Kumandanı Ahmet Rıza Bey tarafından tevkif edilmişti H.T.V.D, Yıl: 7, (Eylül 1958), Sayı: 25, Ves. No: 634, 635, 636.

¹⁰⁰ İnebolu, jeopolitik konumu itibarı ile büyük önem arz etmekteydi. İstanbul'un Anadolu'ya giriş veya

⁹⁵ Beyoğlu, 1997a: 218.

⁹⁶ Okur, 2007: 26-27.

⁹⁷ ATASE, İSH, K.965, G.125, B.125-1.

⁹⁸ H.T.V.D, Yıl: 7, (Eylül 1958), Sayı: 25, Ves. No: 659.

⁹⁹ Heyeti- Temsiliye, İstanbul'un resmen işgali sırasında gerçekleşen tutuklamalara misilleme olarak III. Kolordu Kumandanı Selahattin Bey'den Amasya'da

dafaa-i hukuk cemiyetleri şeklinde bir teşkilatlanma oluşmamıştı. Zira burada İstanbul Hükümeti taraftarı bir yönetim vardı ve bu yönetim, mütareke şartlarının kontrolü için bölgeye gelen İtilâf temsilcilerinin cesaretlendirdiği azınlıkların taşkınlıklarına karşı herhangi bir işlemde bulunmadığı gibi milli teşkilatlanmanın oluşmasına da engel olmaktaydı. Buna rağmen Rum çetelerinin faaliyetlerine karşı bazı Türk köylerinde karşı silahlı birlikler oluşturulmuş¹⁰¹ ve yukarıda da ifade edildiği gibi İzmir'in işgalini protesto için mitingler düzenlenmişti.¹⁰²

Sahip olduğu konum itibari ile İstanbul Hükümeti ile milli hareket arasında elde tutulması yönünde sıkı bir rekabete sahne olan¹⁰³ Kastamonu'da basın da ikiye bölünmüştü. Milli Hareketi destekleyen Kastamonu aydınları, halkın olup biteni daha çabuk, doğru ve kısa zamanda öğrenmesini sağlamak amacıyla *Açıksöz* gazetesini yayınlamaya başlarken¹⁰⁴ bu durum o tarihlerde vilayette milli harekete muhalif olan ve İstanbul Hükümeti'ni destekleyen *Zafer* gazetesinin tepkisine neden olmuştur. *Açıksöz* gazetesi, bir yandan *Zafer* gazetesi ile mücadele etmekte diğer yandan da milli kuvvetlerin başarılarını yayınlamak suretiyle halkın cesaret ve güvenini artırmaya çalışmaktaydı.¹⁰⁵

Kastamonu vilayetinde Kuvay-ı Milliye'nin açıkça desteklenmeye başlanması ve müdafaa-i hukuk cemiyetlerinin kurulması ise bu bölgenin *Heyet-i Temsiliye* ile birleşmesinden sonra mümkün olmuştur.¹⁰⁶ Bu bir-

leşme ise mülki ve askeri idarecilerin değişimi ile mümkün olmuştur. Müdafaa-i Hukukçularla iyi ilişkiler içinde olması nedeniyle Damat Ferit Hükümeti tarafından İstanbul'a çağırılması¹⁰⁷ ve yerine Ali Rıza Bey'i ataması¹⁰⁸ bölge mülki idaresinde Milli Hareket ile İstanbul Hükümeti arasında yeni bir güç mücadelesine sahne olmuştur. XX. Kolordu Kumandanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa tarafından bölgeye gönderilen Albay Osman Bey, Kastamonu'ya geldiğinde (16 Eylül 1919) İstanbul Hükümeti taraftarlarınca tutuklandıysa da Kuvay-ı Milliyecilerin karşı harekâtı ile kurtulup kontrolü ele geçirmeyi başarmıştır.¹⁰⁹

Mustafa Kemal Paşa'dan aldıkları talimatlar doğrultusunda Kastamonu ve çevresinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin örgütlenme çalışmalarına başlayan Albay Osman Bey, Vali Vekilliği'ne Defterdar Ferit Bey'i atarken¹¹⁰, İnebolu'ya gelen İstanbul Hükümeti'nin valisi Ali Rıza Bey ise durumu öğrenince Zonguldak'a kaçmak zorunda kalmıştır.¹¹¹

Milli Hareketin bölgedeki etkinlik alanını genişletmeye başlayan Albay Osman Bey, İstanbul Hükümeti'yle ilişkilerini kesmesi için Bolu Mutasarrıfı Ali Haydar Bey'i uyarılmış, mümkün olmayınca da bölgedeki kuvay-ı milliyecilerin yardımıyla Heyet-i Temsiliye'nin kararlarını uygulamaya başlamıştır. Böylece Ankara-İstanbul arasında stratejik bir konumda olan Bolu Mutasarrıflığı da Kuvay-ı Milliyecilerin kontrolüne girmiştir. Bolu merkezinde başlayan bu milli çalışmalara kısa bir süre sonra Mutasarrıf Ali Haydar Bey de katılmış ve 15

Anadolu'nun çıkış kapısından başka Doğu - Batı hatındaki lojistik desteğin en stratejik noktasını oluşturmaktaydı. Nitekim bu özelliği nedeniyle başta Yunanistan olmak üzere sık sık işgal donanmalarının bombardımanına ve tacizlerine maruz kalmıştır. Çiçek, 2020: 186-189.

¹⁰¹ Peker, 1955: 18.

¹⁰² Çiçek, 1991: 74.

¹⁰³ Çiçek, 1991: 54.

¹⁰⁴ Hüsnü Açıksöz, 1933: 10-11; *100 Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972*, 1973: 63.

¹⁰⁵ *Açıksöz*, 22 Haziran 1335/1919. Yine *Açıksöz* gazetesi, ara sıra başta Batı Anadolu olmak üzere, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde işgalcilere karşı savaşılan milli kuvvetlere ve İzmir'deki muhtaç Türk ailelerine

yardım kampanyası düzenlemekte ve bu gibi organizasyonları halka duyurmak suretiyle büyük bir sosyal dayanışma örneği sergilemekteydi. *Açıksöz*, 21 Kanun-ı Evvel 1335/21 Aralık 1919; *Açıksöz*, 11 Kanun-ı Sani 1336/11 Ocak 1920; *Açıksöz*, 29 Şubat 1920.

¹⁰⁶ Çiçek, 1991: 26.

¹⁰⁷ Bu arada Müdafaa-i Hukukçularla iyi ilişkiler olması nedeniyle İstanbul'a çağırılan Kastamonu Valisi İbrahim Bey İstanbul'da tutuklanmıştı. Erdeha, 1975: 215; Peker, 1955: 49; Tezcan, 1995: 20

¹⁰⁸ Erdeha, 1975: 442.

¹⁰⁹ Mustafa Kemal, 1989: 220; Peker, 1955: 65; Hüsnü Açıksöz, 1933: 12.

¹¹⁰ Erdeha, 1975: 216-217.

¹¹¹ ATASE, İSH, K.199, G.262, B.262-1.

Ekim 1919'da Dr. Fuat Bey başkanlığında *Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* kurmuşlardır.¹¹²

17 Eylül-3 Ekim 1919 tarihleri arasında İstanbul ile tüm ilişkileri kesen Kastamonu Vilâyeti, Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin kurulması ile tekrar İstanbul'la idari ilişkilere başlamış¹¹³, valiliğe de Edirne eski Vali Vekili Cemal Bey atanmıştır.¹¹⁴ Heyet-i Temsiliye'den gelen talimatı¹¹⁵ dikkate alan Cemal Bey, müdafaa-i hukuk çalışmalarına destek vermiş, böylece *İnebolu Gençler Mahfili (Kulübü)*, *Kastamonu Müdafaa-i Hukuk*, *Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Hanımlar Cemiyeti* ve *Kastamonu Gençler Mahfili* gibi cemiyetlerin kurulması sağlanmıştır.

İnebolu Gençler Mahfili, halkı işgaller ve Pontusçu faaliyetler karşısında milli düşünce etrafında bir araya getirmeyi amaçlayan bir grup genç¹¹⁶ tarafından kurulmuştu.¹¹⁷ Vilayetteki Hürriyet ve İtilafçıların, İngiliz komiserlerin ve Pontusçu çetelerin tehdit¹¹⁸ ve sorgulamalarına rağmen

çalışmalarını sürdüren *İnebolu Gençler Mahfili* Temmuz 1920'de Çerkez ve Çankırı'da birer şube de açmıştı.¹¹⁹

*Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*¹²⁰ ise bölgenin Heyet-i Temsiliye'nin kontrolüne girmesinden kısa bir süre sonra, 27 Eylül 1919'da kurulmuş¹²¹ ve kurulur kurulmaz da Fransızların, Urfa, Antep, Maraş şehirlerini işgalinde pasif davranmasından dolayı İstanbul Hükümeti'ne protesto telgrafları çekmişlerdir.¹²² *Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, bundan başka Gençler Kulübü üyeleri ile iş birliği yaparak faaliyet ve etkinlik alanlarını genişletmiş, tertip ettiği mitinglerde halkı işgal edilen yerlerdeki duruma dair bilgilendirmiştir.¹²³ Ayrıca 1920 yılı Mayıs ayına kadar *İnebolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, *Çankırı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, *Sinop Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, *Aras Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, *Cide Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, *Daday Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, *Küre Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, *Devrekâni Mü-*

¹¹² Sarkoyuncu, 1992: 33-35.

¹¹³ Erdeha, 1975: 220.

¹¹⁴ BOA, MV, 253/51.

¹¹⁵ Peker, 1955: 113. Heyet-i Temsiliye'den 26 Kasım 1919 tarihinde şu talimat gelmişti: "Kastamonu Valiliği'ne,

Osmanlı Tarihi'nin kaydetmediği buhranlı bir devir içindeyiz. Milli Meclis zaruri olarak İtilaf Devletlerinin işgali altında bulunan başkentimizde toplanmak üzere bulunuyor. Kurtuluş ümidi ancak milli birliğin karar ve azmine dayanılarak Müdafaa-i Hukuk Grubunun kurulmasına bağlıdır. Milletın bağımsızlığını, topraklarımızın bütünlüğünü kurtarmak için mütarekeden beri devam eden milli mücadelede büyük mülkiye amirlerinin (bazı kötü karakterliler ve vatansızlar müstesna) milleti aydınlatma hususundaki belli olmuş vatanperver hizmetleri kutlamaya değer görülmüş ve vatanın ve milletin gözcüsü olan ordunun devamlı yardımına dayanan bu iş birliği, vatan ve milletin kurtuluş ümidini bir kat daha artırmıştır. Şu kadar ki, yukarıdaki kesin maruzatımızdan açıkça anlaşılacağı üzere asıl devir gelip çatmış, ümit ve itimadın tam bir iman halinde tecellisi heyetimizce de kesin bir zaruret halinde hiss olunmuş olduğundan, siyasi zorlamalar dolayısıyla tebdil ve tahvilleri daima mümkün ve gelecek hükümetin alacağı zihniyet ve siyasi tutumu tabi olarak meçhul bulunduğundan, her türlü ihtimaller karşısında, gerek zat-ı alileri ve gerek mülki amirlerin vatanın yüksek menfaati nokta-i nazarından vicdani ve kutsal kanaatlerinin tespit ve tayininde milli menfaat görüldüğünden bu bapta Heyet-i Temsiliye'mizin amacını sağlaması için vatansever

girişimlerde bulunmanızı özellikle ve büyük önemle istirham ederiz." Erdeha, 1975: 222.

¹¹⁶ Peker, cemiyetin; Mustafa Selim, Mustafa Nuri, asker Mustafa, Mustafa Fehmi, Mustafa Sıtkı, Reji Müdüğü Mustafa, Cemal Azmi, Tapucu Kâmil, Ahmed Hamdi, Şevket Ahmet Faik, Fotoğrafçı Recep, Manifaturacı Recep, Muallim Şükrü, Rizeli Abdullah, Baytar Sadık, Muallim Latif, Altıkulaç Mehmet, Trabzonlu Remzi, Kemal, Cebeci Sabri, İbrahim Alaaddin, Muallim Mehmet adlı gençler tarafından kurulduğunu belirtmektedir. Peker, 1955: 44.

¹¹⁷ Hüsnü Açıksöz, bu cemiyetin 27 Temmuz 1919'da kurulduğunu belirtmektedir. Hüsnü Açıksöz, 1933: 78.

¹¹⁸ Pontusçulardan Boyacı-Manifaturacı Dalin; Türklerle yönelik "Sizleri imha edeceğiz, Pontus Krallığını kuracağız" gibi sözler sarfetmekteydi. Peker, 1955: 44.

¹¹⁹ Hüsnü Açıksöz, 1933: 80.

¹²⁰ Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin İdare Heyeti şu şahıslardan oluşuyordu: Başkan: Şeyh Ziyaeddin Efendi, İkinci Başkan: Eski Mebuslardan Hoca Şükrü Efendi, Üyeler: Fazıloğlu Besim, Hukuk Mahkemesi Reisi Yusuf Ziya, Ulemadan Hacı Mümin, Tavukçuoğlu Ahmet, Akdoğanlıoğlu Mehmet Ali, Memleket Hastanesi Operatörü Ali, Mülazim-i evvel Şevket, Jandarma Mülazimevvel Remzi Bey. Açıksöz, 27 Eylül 1335/1919; Hüsnü Açıksöz, 1933: 93.

¹²¹ Eski, 1994: 654; 1990: 15.

¹²² Açıksöz, 16 Teşrin-i Sani 1335/16 Kasım 1919.

¹²³ Söylemez, 1996: 169.

dafaa-i Hukuk Cemiyeti ve *Safranbolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*¹²⁴ gibi hemen her ilçe merkezinde şubeler tesisi edilmiştir.

Bu cemiyetlerin yanı sıra Kastamonu'da 27 Eylül-19 Ekim 1919 tarihleri arasında kurulduğu anlaşılan¹²⁵ *Müdafaa-i Hukuk Hanımlar Şubesi*¹²⁶, diğer illere örnek olmuştur.¹²⁷ Cemiyet, 1919 yılı Ekim ayında Kız Öğretmen Okulu bahçesinde bir toplantı düzenlemek suretiyle Mondros Mütarekesi'nden bu yana Türk Milleti'nin maruz kaldığı haksızlıkları dile getirmiş ve hilafet ve sadaret makamlarına birer telgraf göndererek yapılan bu haksızlıkların durdurulması için gerekenin yapılmasını istemiştir. Ayrıca İngiltere ve İtalya Kraliçeleri ile ABD Başkanı'nın eşine; İzmir, Antep, Maraş ve Urfa'nın işgallerini protesto eden telgraflar da gönderilmiştir.¹²⁸ Toplantı, miting ve protestolardan başka düzenledikleri müsamerelerle de milli mücadeleye katkıda bulunmaya çalışan cemiyetin üyesi birçok kadın bölgedeki askeri yetkililere bizzat müracaat ederek cepheye gönderilmelerini istemişlerdir. Milli mücadeleye katkıda bulunmak için 17 Şubat 1920'de kurulmuş olan *Kastamonu Gençler Mahfili*¹²⁹ adlı kulüp üyesi gençler ise halkı bilinçlendirmekten başka milli mücadeleye yardım toplamış, aynı zamanda askeri işlerde çalışmış ve yapılan Cuma talimlerinde takım zabiti olarak görev almışlardır.¹³⁰

Bu cemiyetlerin yanı sıra *Kastamonu Muallimler Cemiyeti*, *Himaye-i Eftal Cemiyeti*, *Hilal-i Ahmer Cemiyeti*, *İhtiyat Zabitleri Cemiyeti* ve *İlim İrfan Cemiyeti*¹³¹ gibi daha ziyade kültür amaçlı kurulmuş olan cemiyetler de mevcuttu.

Kastamonu ve çevresindeki askeri teşkilatlanma ise İtilâf Devletleri'nin ve Pontus

Rum faaliyetlerinin başarısız kılınması ve Ankara'nın İstanbul ile olan bağlantısının güvence altına alınması için bölgedeki sivil ve askeri idarelerin hızlı, düzenli ve verimli çalışması gerekliliğinden doğmuş, bunu mümkün kılmak için TBMM Hükümeti, etkili tedbirler almaya başlamış ve yeni düzenlemeler yapılması için bir genelge yayınlamıştır. Bu genelgeye göre mevcut teşkilattan ayrı olarak *Seyyar Jandarma Müfrezeleri* adıyla akranları silah altında bulunmayan kişilerden müteşekkil yeni bir kuvvet oluşturulmuştur.¹³² Bölgede faaliyet gösteren eşkıyaları etkisiz hale getirmede önemli katkılarda bulunan ve Kastamonu çevresindeki hemen bütün önemli merkezlerde teşkil edilen *Seyyar Jandarma Müfrezesi*, eşkıya takibinden başka kaçakçılık olayları üzerine de gitmiş ve sahil muntikasında köy bekçileri teşkilatı ve polisle birlikte sahil devriyesi oluşturarak, kaçak eşya, silah ve insan giriş ve çıkışının kontrolünde görev almıştır.¹³³

TBMM Hükümeti'nin bölgede aldığı bir diğer askeri tedbir de Kastamonu Vilâyeti içerisinde *Kastamonu ve Bolu Havalisi Kumandanlığı* adı altında yeni bir teşkilatlanmaya gitmek olmuştur. Bu amaçla bölgedeki yerel müfrezeler de bağlı olmak üzere 4 fırkalı bağımsız bir kolordu yetkisi ile Kastamonu ve Bolu Havalisi Kumandanlığı kurulmuş, görev alanı olarak müstakil Sinop, Çankırı, Zonguldak ve Bolu livalarını kapsayan bu kumandanlığa Mirliva Muhittin Paşa tayin edilmiştir (30 Eylül 1920).¹³⁴ *Kastamonu ve Bolu Havalisi Kumandanlığı*, bölgenin asayişinin sağlanmasında önemli rol oynadığı gibi Yunanlarla Batı Cephesi'nde yapılan mücadeleler süresince cephe gerisini teşkilatlandırarak cephenin ikmalini koruma altına almış ve bölgede düzenli bir ahz-ı asker teşkilatı meydana

¹²⁴ Peker, 1955: 93-94.

¹²⁵ Eski, 1994: 654.

¹²⁶ Cemiyetin ilk kurucuları şu isimlerden oluşmaktadır: Başkan: Mevlevi Şeyhi Amil Çelebi'nin eşi, İkinci Başkan: Polis Müdürü Halil Bey'in eşi, Muhasip ve Kâtip Reisi Müdürü Ömer Bey'in eşi, Üyeler: Vali Vekili Defterdar Ferit Bey'in eşi, İbelioğlu eşi Hafız Hanım, Maarif Müdürü Talat Bey'in eşi, Müdafaa-i Hukuk Reisi Ziyaeddin Efendi'nin eşi. Söylemez, 1996: 163.

¹²⁷ Peker, 1955: 102.

¹²⁸ Açıksöz, 14 Kanun-i Evvel 1919/14 Aralık 1919; Söylemez, 1996: 163.

¹²⁹ Hüsnü Açıksöz, 1933: 66, 103; Söylemez, 1996: 166.

¹³⁰ Söylemez, 1996: 166.

¹³¹ Tezcan, 1995: 82-84.

¹³² TBMM ZC, Devre I, IV, 135; TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre I, V, 52.

¹³³ Çiçek, 1991: 146, 148.

¹³⁴ Peker, 1955: 252.

getirmek suretiyle ordunun asker ihtiyacının karşılanmasına da yardımcı olmuştur.¹³⁵

Öte yandan İnebolu-Kastamonu havalisi özellikle casusluk faaliyetlerinde önemli merkez olduğundan Ankara Hükümeti buraya özel önem vermiş, kurulan *Askeri Polis Teşkilatı*'nın¹³⁶ bölge merkezlerinden biri de bu öneme binaen Kastamonu olmuştur.¹³⁷ Ancak ilerleyen süreçte şubelerin merkezle olan ilişkilerinde ve işlerin takibinde güçlüklerle karşılaşılması dolayısıyla bölgenin önemi ve zamanın nezaketi de göz önünde bulundurularak burada ayrı bir teşkilat kurulması kararlaştırılmıştır (9 Kasım 1920). *Kastamonu ve Bolu Havalisi Askeri Polis Teşkilatı* adıyla kurulan teşkilatın başkanlığına Kurmay Binbaşı Osman Behçet Bey tayin edilmiş¹³⁸; İnebolu, Ereğli, Zonguldak, Bartın, Cide, Sinop ve Akçaşehir Askeri Polis Şubelerinin de bu teşkilata bağlanmasıyla, *Kastamonu ve Bolu Havalisi Askeri Polis Teşkilatı* Batı Karadeniz sahillerinin tamamından sorumlu hale gelmiştir.¹³⁹

Bölgeden iç kısımlara geçmeye çalışan İtilâf Devletleri ve İstanbul Hükümeti propagandacılarına engel olmak, İstanbul'dan Anadolu'ya girişlerde durumları şüpheli olanları engellemek ya da ilgili yerlere bildirmek ve karşı propaganda faaliyetlerinde bulunmak gibi işlerle meşgul olan *Kastamonu ve Havalisi Askeri Polis Teşkilatı*, bu faaliyetlerin daha etkili yürütülmesi için bölge içerisinde değişik yollar üzerinde karakollar da teşkil etmiştir.¹⁴⁰

Söz konusu teşkilatlar haricinde başlangıçta *Kastamonu ve Bolu Havalisi Kumandanlığı* ile *Askeri Polis Teşkilatı*'na bağlı olarak kurulup sonradan müstakil hale gelen kuruluşlarla, başlangıçtan itibaren müstakil ya da Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyaseti'ne bağlı *İnebolu İstihbarat Zabıtlığı*, *İnebolu Mevki Kumandanlığı*, *İnebolu İrtibat Zabıtlığı*, *İnebolu Tetkik Heyeti Amirliği*, *Askeri Sansür Müdüriyeti*, *İnebolu Esliha ve Cephane Sevk Komisyonu*, *İnebolu Emniyet Müfettişliği*, *İnebolu Liman Reisliği ve İrkap - İhraç Kumandanlığı*¹⁴¹ gibi kuruluşlar da mevcuttu.

4. Zonguldak ve Çevresinde Sivil ve Askeri Teşkilatlanma

Zonguldak ve çevresi, kömür rezervleri nedeniyle azınlıkların ve İtilâf Devletleri'nin en çok üzerinde durdukları bölgelerden biri olmuştur. Nitekim Millî Mücadele'nin başlarında Zonguldak merkezinde demografik yapı değişmiş ve azınlıklar hâkim duruma geçmişti.¹⁴² Bölgedeki bu azınlık hâkimiyeti, İtilâf Devletleri'nin -ki burada özellikle Fransa ve İtalya'nın etkisi pek fazlaydı- desteği ve İstanbul Hükümeti'nin tutumuyla birleşince başlangıçta milli teşkilatlanma oldukça etkisiz kalmıştır. Esasında 1919 yılı başına kadar İttihatçılar bölgede etkili olsa da İttihatçıların baskısından kurtulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Damat Ferit'in de desteğiyle İstanbul'da olduğu gibi burada da teşkilatlanmaya başlamıştı. Bolu Mutasarrıfı -ki o tarihte Zonguldak, Bolu Sancağı'na bağlıydı- Ali Haydar Bey de milli mücadelenin karşısında yer aldığından onlar için önemli bir dayanak noktası idi. Dolayısıyla İtilâf Devlet-

¹³⁵ Çiçek, 1991: 153-154.

¹³⁶ Askeri Polis Teşkilatı'nın kuruluşu ve çalışmaları ile ilgili İngilizlerin Millî Mücadeleye Yönelik Ajitasyon faaliyetlerine karşı Ankara Hükümeti'nce Alınan Tedbirler" başlığında genel bir bilgi verilmiştir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Pehlivanlı, 1992.

¹³⁷ Pehlivanlı, 1992: 25.

¹³⁸ Peker, 1955: 268.

¹³⁹ Çiçek, 1991: 163.

¹⁴⁰ Aydın, 1990: 28-29.

¹⁴¹ Çiçek, 1991: 170-176; Peker, 1955: 216;

¹⁴² I. TBMM'de Bolu Mebusu olan Tunalı Hilmi Bey TBMM'nin 21 Ekim 1920 tarihli oturumunda yaptığı

konuşmada Zonguldak şehir merkezinin nüfusu ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

"Efendim intihabat vesilesiyle oralara gittim. Bundan 8-10 sene evvelde Karadeniz Ereğli'sinde Kaymakamdım. Oradan ayrılırken 450 haneden ibaret bıraktığım Zonguldak'ı 1500 haneyi tecavüz surette meskûn buldum. Hâlbuki evvelce benim hatıralarıma göre orada 100, 150 kadar hatta 200 kadar Müslüman evi vardı. Bu sefer Beyler, maatteessüf 50 kadar bile Müslüman evi bulamadım. 1500'ü müteceviz ecnebiden Rum ve Ermeni'den mürekkep haneyle meskûn olduğunu gördüm." TBMM ZC, Devre I, V, 1981, 137.

leri, azınlıklar ve Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın faaliyetleriyle Zonguldak ve çevresi halkının büyük bir kısmı İstanbul ta-raftarı olmuştu. Ancak bütün bu olumsuzluklara rağmen Mustafa Kemal Paşa'nın, bölge ileri gelenleri nezdinde yaptığı girişimler sonucunda milli hareket canlanmaya başlamış¹⁴³ ve 28 Ekim 1919'da Emekli Yüzbaşı Ethem Bey'in başkanlığında *Zonguldak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* kurulmuştur.¹⁴⁴ Kuva-yı Milliye'nin ikmal ve yöre halkının bilinçlenmesinde büyük katkılarda bulunan *Zonguldak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, bölgedeki Fransız faaliyetleri ve bu faaliyetlere karşı verilen mücadelelerini rapor ederek TBMM Hükümetine bildirmiştir.¹⁴⁵ *Bartın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, *Devrek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, *Ereğli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, *Safranbolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* ve *Amasra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* Zonguldak çevresinde kurulan diğer milli cemiyetlerdi.

Bölgede oluşturulan sivil ve askeri kuruluşların yanı sıra TBMM Hükümeti, düzenli ordunun güçlendirilmesi için gereken her türlü araç-gerecin teminini sağlayacak yeni bir takım teşkilatlar da tesis etmişti.¹⁴⁶ Zira mütarekeden hemen sonra İstanbul'dan silah ve cephane taşımak için yer yer kişisel gruplar kurulmuş olsa da bunlar planlı bir şekilde çalışmadığı ya da çalışmadığı gibi¹⁴⁷ zaman zaman içlerine İngiliz casusları dahi girmiş ve Anadolu hareketine yarar yerine zarar verdikleri dahi olmuştu.¹⁴⁸ Özellikle 1920 yılı içerisinde Anadolu kıyılarındaki durum karadakin-den çok daha karışık bir hal almış; Karadeniz'de Samsun, Trabzon, Batum, Zonguldak ve Şile, Marmara'da, İstanbul, İzmit, Mudanya, Bandırma, Erdek, Tekirdağ, Gelibolu, Çanakkale, Akdeniz'de; Foça, Urla, İzmir, çeşme, Kuşadası, Antalya, Mersin,

Adana, İskenderun tamamen ya da kısmen İtilaf Devletleri'nin işgali altına girmişti.¹⁴⁹

İtilâf Devletleri'nin özellikle Karadeniz sahillerindeki faaliyetlerine karşı, TBMM Hükümeti, öncelikle sahilleri gözetlemek amacıyla İstanbul'dan kaçıp Anadolu hareketine katılan iki gambot¹⁵⁰, el konulan iki yabancı gemi ve daha sonra ele geçirilen birkaç parça tekneyle birlikte küçük çapta bir deniz kuvveti oluşturmuştur. Böylece Anadolu'da kurulan yeni hükümet, kendi milli donanmasını meydana getirmiş, Osmanlı Bahriye Nezareti tarafından, mütareke sonrasında Osmanlı sularında görevlendirilen az sayıdaki savaş ve yardımcı gemilerin de milli mücadeleye katılımıyla bu donanma biraz daha güçlenmiştir. Bunun yanı sıra yine TBMM Hükümeti tarafından Karadeniz'de kıyı ve limanların korunması amacıyla *gözetleme istasyonları*, *Umur-u Bahriye Müdürlüğü*, *Trabzon Kaçakçı Müfrezesi*, *Samsun Bahriye Müfrezesi Kumandanlığı*, *Trabzon Nakliyat-ı Bahriye Kumandanlığı*, *Ereğli Nakliyat-ı Bahriye Kumandanlığı*; *Batum*, *Tuapse*, *Novorosiski Karadeniz Deniz Subaylıkları*, *Amasra Bahriye Kumandanlığı* ve *Kastamonu Telsiz İstasyonu* kurulmuştur.

Bölgedeki yerel idarecilerin İtilâf Devletleri'nin desteğini arkasına alan Pontusçu Rumların Karadeniz sahillerine göçmen ve çete mensubu çıkarmasına yeterince engel olamamaları ve asayişin temin edememeleri üzerine 1920 yılı başlarında Trabzon ve çevresinde sahillerin korunması için yeni tedbirler alınmış, bu amaçla bir yandan mevcut karakollardaki görevli sayısı artırılırken diğer yandan da yeni karakollar inşa edilmesine karar verilmiştir.¹⁵¹ Ayrıca İstanbul'un işgalinin Samsun'u da işgal tehlikesi ile karşı karşıya bırakması üzerine mutasarrıflık ve 15. Fırka Kumandanlığı'nın teşebbüsü ile fırka bünyesinde görev yapacak bir gözetleme postası teşkil

¹⁴³ Sarıkoyuncu, 1992: 28-31.

¹⁴⁴ Zonguldak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Üyeleri ise şunlardı: Ahmet Alizade Ali, Bekirzade Fevzi, Belediye Başkanı, İbrahim, İktisat Müfettişi Bedri, Müratülaziz Jandarma Alayından mütekeid Ethem ve Osman Muamelat Memuru İhsan Efendiler. Sarıkoyuncu, 1992: 35-36.

¹⁴⁵ Sarıkoyuncu, 1992: 36-37.

¹⁴⁶ Aydın, 1989: 371-372.

¹⁴⁷ Şahin, 1996: 23.

¹⁴⁸ Macfie, 2001: 5.

¹⁴⁹ Nutku, 1973: 30-31.

¹⁵⁰ ATASE, K.31, G.104, B.104-1.

¹⁵¹ Doğanay, 2001: 263-264.

edilmişti.¹⁵² Yine yapılan çalışmalar neticesinde 15. Fırka Kumandanlığı emrinde olmak üzere sahilde iki gözetleme mıntıkası oluşturulmuştu. Bunlardan birincisi, Fatsa'nın doğusundan başlayarak, Samsun'u da içine alan kısım, ikincisi ise, Samsun merkez hariç batı hududuna kadar olan kısımdı.¹⁵³ Görevleri düşman gemilerinin hareketini izlemek, yerlerini belirlemek ve bu bilgileri taşıt gemileri ile liman reisliklerine bildirmek olan gözetleme istasyonlarının düzenli ve yoğun olarak kuruluşu ise ancak 1921 yılı ortalarında gerçekleşti.¹⁵⁴

Karadeniz'de kurulan Amasra, Ereğli (Bababurun), Zonguldak, Kerempe, Sinop (İnceburun), Samsun (Papazburnu), Giresun (Kale Bölgesi), Pazar (Kemberburnu) ve Hopa (Absalah) Gözetleme istasyonlarına¹⁵⁵ ek olarak görevi; Karadeniz'in düşman savaş gemilerinin hareketlerini gözlemek ve gerekirse taarruzda bulunmak için *Deniz Tayyare İstasyonu* da kurulmuştur.¹⁵⁶ Öte yandan 10 Temmuz 1920'de; milli mücadeleye katılan gemilerle limanların idarelerini sağlamak, gemilerin bakım ve onarımlarını yapmak denizlerle ilişkin yasalar hazırlamak, kaçak nakliyat konusunda gerekli önlemleri almak¹⁵⁷, deniz teşkilatını, araç gereç ve personel yönünden güçlendirmek Karadeniz'de Rus limanlarından yapılan ve yapılmaya başlanacak olan taşımacılığı yönetmek amacıyla *Umur-u Bahriye Müdürlüğü*¹⁵⁸ teşkil edilmiştir.¹⁵⁹ *Umur-u Bahriye Müdürlüğü*'nün kurulmasıyla beraber bu dairenin Samsun Şube Müdürleri, gemilerde ve deniz kuvvetlerinin kara birliklerinde daha kıfayetli

personel kullanmak amacıyla bir eğitim müessesesi de açılmış, bu müesseseye gerektiğinde kara harekâtı yapma görevini de verilmiştir.¹⁶⁰ *Nitekim Samsun Bahriye Müfrezesi* uzun müddet Pontus eşkiyalarının takibinde görev almıştır.¹⁶¹ 21 Eylül 1920'de ise bölgedeki Pontusçu çetelere yönelik silah satışını engellemek üzere 3. Kafkas Fırkası emrinde ve Trabzon Liman Reisliği'ne bağlı olarak çalışan¹⁶² *Trabzon Kaçakçı Müfrezesi* kurulmuş, daha sonra da *Trabzon Nakliyat-ı Bahriye Müfrezesi* şekline dönüştürülmüştür.¹⁶³

Trabzon Nakliyat-ı Bahriye Kumandanlığı'nın görevi, Karadeniz'de İtilâf Devletleri'nin faaliyetlerini gözetlemekten başka, sadece kendi kıyılarımızda değil özellikle Rus limanlarından ve Doğu harekâtı sırasında Ermenilerden ele geçirilen cephaneye ve diğer askeri malzemeyi vakit geçirmeden Batı Cephesi'ne ulaştırmaktı.¹⁶⁴ *Trabzon Nakliyat-ı Bahriye Kumandanlığı*, nakliyat işlerinin yanı sıra gemilerin onarım ve ikmal ihtiyaçlarını da karşılıyordu. 1921 yılı başlarında bu kumandanlığa *İrkap ve İhraç (ve Boşaltma) Kumandanlığı* da ilave edilerek İnebolu-Ereğli ve Akçakoca'da, birer -boşaltma subaylıkları teşkil edildi. *Trabzon Nakliyat-ı Bahriye Kumandanlığı* bünyesinde kurulan bu boşaltma kumandanlığı, aynı zamanda Batum'da bulunan ve boşaltma istasyonu ile de koordine halinde çalışmaktaydı.¹⁶⁵

Sovyetlerle dostluk ilişkilerinin gelişmesi bu ülkeden alınan askeri yardım miktarının artmasını da sağlamış¹⁶⁶ ve Karadeniz

¹⁵² ATASE, Kl.888, Dos. 2, Fih. 78.

¹⁵³ ATASE, Kl.889, Dos. 6, Fih. 13-1

¹⁵⁴ T.İ.H.V, s. 32 - 33; Işın, 1946: 52; Büyüktuğrul, 1983: 512.

¹⁵⁵ T.İ.H.V, s. 33; Işın, 1946: 52.

¹⁵⁶ Peker, 1955: 403.

¹⁵⁷ Büyüktuğrul, 1983: 452.

¹⁵⁸ Karadeniz kıyıları ikiye ayrılmış ve birinci bölge Samsun Liman Reisliği'ne bağlanmıştır. Samsun Merkez Liman Reisliği'ne bağlı liman reislikleri şunlardı: Hopa, Pazar, Çayeli, Rize, Of, Sürmene, Araklı, Trabzon, Polathane, Büyük Liman, Görele, Trebolu, Giresun, Ordu, Vona, Fatsa, Ünye, terme, Gebze, Sinop. Zonguldak ise ikinci bölgeye merkez yapılarak adı da

Zonguldak Merkez Liman Reisliği'ne dönüştürülmüştür. Bu reisliğe bağlı liman reislikleri de şunlardı: Cide, Kurucaşık, Amasra, Bartın, Filyos, Kilimli, Kozlu, Ereğli, Arpalı ve Akçakoca. Büyüktuğrul, 1983: 476-477; Bayar, 1970: 43; Işın, 1946: 20-21.

¹⁵⁹ *İstiklal Harbi Deniz Cephesi*, 12.

¹⁶⁰ Büyüktuğrul, 1983: 480.

¹⁶¹ T.İ.H V, s. 21; Işın, 1946: 36.

¹⁶² Ülmen, 1943: 1.

¹⁶³ T.İ.H.V, s. 29.

¹⁶⁴ Nutku, 1962b: 149.

¹⁶⁵ T.İ.H.V, s. 30-31.

¹⁶⁶ TBMM Hükümeti ile Bolşevik Rusya arasında 24 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan yardım antlaşması

limanlarına gelen malzeme nakliyatını koordine etmeyi gerekli kılmıştı. Bu nedenle Müdafı-i Milliye Vekâletine bağlı olarak kurulan *Umur-ı Bahriye Müdürlüğü* teşkilatı genişletilerek *Bahriye Dairesi Reisliği*'ne dönüştürülmüş, İzmit, Samsun, Amasra Bahriye Kumandanlıkları ile *Trabzon Nakliyat-ı Bahriye Müfreze Kumandanlığı* ve *Ereğli Nakliyat-ı Bahriye Kumandanlığı* bu reislik emrine verilmiştir.¹⁶⁷ Ayrıca Tuapse Limanı'nda bir temsilcilik açılmış, Türk milli kuvvetlerinin Batum'a girmesinden sonra da buraya bir miktar deniz personeli gönderilerek *Batum Deniz Kumandanlığı* kurulmuştur.¹⁶⁸ Ancak bu kumandanlık 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması'nı müteakip kaldırılmış, onun yerine görevi; Rus limanlarından gönderilecek askeri teçhizatı hazırlamak ve bunları taşıyacak olan gemilerin hareketlerini düzenlemek olan *Batum, Tuapse ve Novorossiyski Kıdemli Subaylıkları* kurulmuştur.¹⁶⁹

Bu subaylıkların yanı sıra Trabzon'dan batıya ve buradan Trabzon istikametine yapılan nakliyatta gemilerin gerektiğinde sığınabileceği ve korunabilecekleri müstahkem bir liman ihtiyacını gidermek amaçlı *Amasra Bahriye Kumandanlığı* ve bu kumandanlığa bağlı bir *Deniz Uçak Bölüğü* oluşturulmuştur (Mayıs 1921).¹⁷⁰ Öte yandan aynı yıl Batı Cephesi'nin bir ikmal merkezi haline gelmiş olan Kastamonu'nun haberleşmelerine yardımcı olmak amacıyla 2,5 kilovatlık bir *Telsiz İstasyonu* da kurulmuştu.¹⁷¹ Yine Karadeniz limanlarında bir tedbir olarak merkezleri Trabzon, Samsun ve İnebolu'da hariçten gelecek olanların kimliklerini tetkik ve tahkik etmek üzere üç *Pasaport Kumandanlığı* teşkil edilmiştir.¹⁷²

Yunanların Karadeniz sahillerine ihraç girişimleri ve bu girişimlere Pontusçu Rumların yardım etmeleri ihtimaline karşı sahillerdeki Hristiyan ahalinin dâhile sevk edilmesi kararlaştırılırken düşmanın Karadeniz'de artan faaliyetleri ve sahillere tarruz ederek bölgedeki Rumlardan Türkler aleyhine yararlanmaya kalkışmaları ihtimaline karşı ise Karadeniz kıyılarındaki bütün kazalar harp sahası ilân edilmiştir.¹⁷³ 7 Haziran 1921'de de İstanbul'daki Yunan çevrelerinden, Karadeniz sahillerinin İngilizler ve Yunanlar tarafından ablukaya alınacağı şayialarının yayılması¹⁷⁴ ve iki gün sonra da Yunan donanmasına ait iki geminin İnebolu'yu topa tutması¹⁷⁵ üzerine Karadeniz kıyılarında Zonguldak hariç, Akçakoca'dan Trabzon'a kadar bütün limanlardaki fenerler söndürülmüş¹⁷⁶, Erkan-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa da Kastamonu ve Havalisi Kumandanlığı'na bir şifre telgraf göndererek *düşmanın her türlü teşebbüsüne ateşle karşılık verilmesini, İnebolu'nun bombardıman edilmesi durumunda Kastamonu'da mevcut tüfekli bütün piyade ve süvarilerin ve Kastamonu havalisi muntıkası dâhilinden toplanacak kuvvetlerle İnebolu'nun takviyesini ve İnebolu'da mevcut zabitanın istifade edilerek, eli silah tutan ahali-i mahalliye de bulunulmasını ve askerle birlikte Yunanlılara karşı muharebeye teşvik edilmesini ve İnebolu'da bulunan malzeme, esliha ve cephanenin behemhal yola çıkarılarak emniyet altına alınmasını* istemiştir.¹⁷⁷

TBMM Hükümeti'nce kurulan bu teşekküller ve alınan resmi tedbirlerden başka, Karadeniz'de sivil denizciler de özellikle silah sevkiyatında önemli görevler üstlenmişler çok sayıda askeri eşya, silah ve cephaneyi İstanbul'dan Anadolu'ya, Doğu Cephesi'nden Batı Cephesi'ne aktarmak suretiyle milli mücadelenin esaslı bir destekçisi

sonrası bu ülkeden Türkiye'ye 300 bin ton civarında askeri malzeme taşınmıştır. Özlü, 2010: 79

¹⁶⁷ Işın, 1946: 59; Atabey, 2019: 315.

¹⁶⁸ Hergüner, 1992: 88.

¹⁶⁹ T.İ.H.V, s. 211.

¹⁷⁰ T.İ.H.V, s. 31; Büyüktuğrul, 1983: 508; T.İ.H V, s. 31.

¹⁷¹ T.İ.H.V, s. 33.

¹⁷² *Pontus Meselesi* 1338: 21

¹⁷³ *Pontus Meselesi* 1338: 21.

¹⁷⁴ *Vakit*, 8 Haziran 1921.

¹⁷⁵ T.İ.H.V, s. 47.

¹⁷⁶ *Vakit*, 18 Haziran 1921.

¹⁷⁷ H.T.V.D, Yıl: 15, (Haziran 1966), Sayı: 56, Ves. No: 1289.

olmuşlardı. Sivil denizcilerin düzenli çalışmasında ve başarılı işler görmelerinde başta *Muavenet-i Bahriye Grubu* olmak üzere *Felah Grubu* ve *Berzenci Grubu* adı altında faaliyet gösteren¹⁷⁸ yer altı teşkilatlarının da büyük rolü ve yardımları olmuştur.¹⁷⁹

Sonuç

Mondros Mütarekesi ile başlayan işgallere Osmanlı Hükümeti yeterli tepkiyi göstermeyip kurtuluşu İtilaf Devletlerinin kararına bırakırken Anadolu'da Milli Mücadele başlamış ve Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde kısa sürede güçlenip örgütlenerek ülkenin gerçek savunucusu haline gelmiştir. Özellikle Trabzon bu örgütlenmenin en erken başladığı yerlerden biri olmuştur. İki yıllık Rus işgalinin vermiş olduğu acı tecrübe, Ermenilerin ve Pontusçu Rumların bölgeye yönelik talepleri Karadeniz halkının bir an önce harekete geçirmesine neden olan başlıca etkenlerdi. Fakat Karadeniz halkı ülkenin diğer bölgelerinde yaşanan işgallere ve trajedilere de sessiz kalmamıştı. İzmir'in işgali sonrası yaşanan Yunan katliamları Doğu'dan Batı'ya kadar hemen bütün Karadeniz kıyılarında büyük tepkiyle karşılanmış günlerce ard arda mitingler düzenlenmiştir.

İzmir'in işgali üzerine yapılan bu mitinglerde ortaya çıkan heyecan ile kuvvetlenen milli şuur, Karadeniz halkını kenetlendirmiş, çok sayıda askeri ve sivil teşkilatlanmaya gönülden destek vermişlerdi. *Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti* başta olmak üzere Trabzon'dan Zonguldak'a kadar her şehir ve kasabada Müdafai Hukuk adı altında veya aynı amaç doğrultusunda gizli ve açık teşkilatlar kurulmuş, silahlı birlikler oluşturulmuş, yayımlanan gazete ve bildirilerle bölgenin Türklüğü ve Türkiye'nin ayrılmaz parçası olduğu dünyaya anlatılmaya çalışılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın da defalarca büyük bir övgüyle bahsettiği bu duyarlılık Milli Hareketin ülke sathına yayılmasında

ve özellikle Batı Cephesi'nde verilen savaşlar için gerekli olan lojistik destekte büyük rolü olmuştur. Bilindiği üzere Osmanlı donanmasının mütareke gereği tamamen enterne edilmesi Milli Hareketin silah ve cephane başta olmak üzere her türlü lojistik desteğini de zora soktuğu gibi Karadeniz kıyılarını da tehlikeye açık hale getirmişti. Karadeniz halkı kurdukları yerel milis teşkilatlarıyla ve düzenli ordu bünyesinde oluşturulan *Asayiş Mıntıkaları Teşkilatı*, *Mıntika Kumandanlıkları Teşkilatı*, *Karakol ve Yol Devriyeleri Teşkilatı*, *Yerel-Milli Direniş Teşkilatları*, *Bekçi Teşkilatı* ve *Oymak Teşkilatı* gibi örgütlerle bu tehlikeyi göğüslemiş, daha güçlü savunma yapılarının kurulmasına zaman kazandırmıştır. Nitekim ülkenin kaderini eline alan TBMM hükümeti, kısa zamanda etkili tedbirler almaya başlamış *Merkez Ordusu*, *Seyyar Jandarma Müfrezeleri*, *Askeri Polis Teşkilatları*, *Mevki Kumandanlıkları*, *Nakliyat-ı Bahriye Kumandanlıkları*, *Kaçakçı Müfrezeleri*, *Deniz Subaylıkları* ve *Gözetleme İstasyonları* gibi çeşitli teşkilatlar vücuda getirmiştir.

Bu teşkilatlar bünyesinde görev alan Karadeniz halkı bölgedeki Pontusçu çetelere ve İtilaf donanmasının saldırılarına karşı direnerek, memleketlerinin işgal edilmesine fırsat vermedikleri gibi Rusya'dan Türkiye'ye, Doğu Cephesi'nden Batı Cephesi'ne deniz veya kara yoluyla çok sayıda silah ve cephane taşımak suretiyle milli mücadelenin kazanılmasında büyük rol oynamışlardır.

KAYNAKÇA

Arşivler ve Resmi Yayınlar

- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi*
- Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi*
- British Documents on Foreign Affairs*
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*
- Türk İstiklâl Harbi Vesikaları*

¹⁷⁸ Bu gruplar hakkında bkz. Aydın, 1992.

¹⁷⁹ Nutku, 1962: 412.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

Gazeteler ve Dergiler

İstikbâl

Açıksöz

Vakit

Yakın Tarihimiz

Diğer Kaynaklar

Ak, Ali, (1983), *Kurtuluş Savaşı Yıllarında Bafra*, Samsun.

Akşin, Sina, (1986), "Paris Barış Konferansı'nın Yunanlıları İzmir'e Çıkarma Kararı", *III. Askeri Tarih Semineri*, Ankara, 174-189.

Albayrak, Hüseyin, (1999), "Millî Mücadelede Trabzon Basını ve İstikbal Gazetesi", *Trabzon Tarihi Sempozyumu*, Trabzon, 559-582.

Asarkaya, Halis, (1936), *Ulusal Savaşta Tokat*, Tokat.

Atabey, Figen, Milli Mücadele Döneminde Samsun Bahriye Müfreze Komutanlığı ve Faaliyetleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12/68, 314-322.

Atatürk, Mustafa Kemal, (1989), *Nutuk I*, Ankara.

Aydın, Mesut, (1989), "Hamza Grubu", *Atatürk Yolu*, 371-394.

_____, (1990), "Millî Mücadele Döneminde Anadolu'ya Giriş ve Çıkışları Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar", *Atatürk Yolu*, II/5, 21-47.

_____, (1992), *Millî Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri*, İstanbul.

Aydoğan, Erdal, (2000), *Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal*, Ankara.

Balcıoğlu, Mustafa, (1990), "Millî Mücadele Sırasında Merkezi Anadolu'da Asayiş Sağlamak İçin Oluşturulan Milis Kuruluşları", *Atatürk Yolu*, II/6, 261-274.

Belen, Fahri, (1973), *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara.

Belgelerle Millî Mücadele Yılları, Der. Osman Odabaşı, 1990.

Beyoğlu, Süleyman, (1997a), "Millî Mücadelede Giresun'un Yeri ve Önemi" *Giresun Tarihi Sempozyumu*, 6-7 Mart 1999, İstanbul, 209-229.

_____, (1997b), "Gedikkaya ve İngiliz Siyaseti", *Tarih ve Medeniyet*, 39, 31-33.

_____, (1999), "Belgelerle Osman Ağa", *Millî Mücadelede Giresun Sempozyumu* 6-7 Mart 1999, İstanbul, 77-98.

Bozalioğlu, İsmail, (1999), "Giresun'da Millî Mücadele Ruhu", *Millî Mücadelede Giresun Sempozyumu*, 6-7 Mart 1999, İstanbul, 69-76.

Budak, Mustafa, (1997), "Mütareke Döneminde İtilâf Devletleri'nin Müdahaleleri", *İlmi Araştırmalar*, 5, İstanbul, 81-105.

Büyüktuğrul, Afif, (1971), "Kurtuluş Savaşımızda Deniz Harekâtı ve Deniz Kuvvetlerinin Çalışmaları-1", *B.T.T.D*, IX/49, 20-24.

_____, (1983), *Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması IV*, İstanbul.

Coşar, Ömer Sami, (1964), *Millî Mücadele Basını*, İstanbul.

Çağlar, Günay, (2002), "Trabzon Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti ile Vilâyat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi'nin İlişkileri", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu*, 3-5 Mayıs 2001, Trabzon, I, 679-696.

Çapa, Mesut, (1988), "Pontus Meselesinde Rum Cemiyetlerinin Rolü", *B.T.T.D*, 35, 68-70.

_____, (1993), *Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun'da Millî Mücadele*, Ankara.

Çiçek, Rahmi, (1991), *Millî Mücadele'de Kastamonu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Çiçek, Rahmi (2020), "Milli Mücadele Dönemi'nde İnebolu, Trabzon ve Samsun

- Bombardımanları”, *Karadeniz’de İsyân, Mübadele ve Propaganda*, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu-Rahmi Çiçek-Mehmet Okur, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 183-198.
- Coşkun, Alev, (1997), *Kuva-yı Milliye’nin Kuruluşu*, İstanbul.
- Demircioğlu, Asuman, (1998), *Faik Ahmet (Barutçu ve İstikbal Gazetesi (1918 Yılı Sonu ve 1922 Yılı)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Dursunoğlu, Cevat, (1946), *Millî Mücadelede Erzurum*, Ankara.
- Doğanay, Rahmi, (2001), *Millî Mücadele’de Karadeniz*, Ankara.
- _____, (1994), “Kastamonu’da Yapılan İlk Kadın Mitingi”, *A.A.M.D*, IX/27, 653-662.
- Eski, Mustafa, (1990), *Mustafa Necati Bey’in Kastamonu’daki Çalışmaları*, Ankara.
- Erdeha, Kâmil (1975), *Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, İstanbul.
- Goloğlu, Mahmut, (1968), *Erzurum Kongresi*, Ankara.
- _____, (1969), *Sivas Kongresi*, Ankara.
- _____, (1981), *Millî Mücadele’de Trabzon ve Mustafa Kemal Paşa*, Trabzon.
- Hergüner, Mustafa, (1992), *Kurtuluş Savaşında Denizciliğimiz* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Himmetoğlu, Hüsnü, (1975), *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları I*, İstanbul.
- Hüsnü Açıksöz (1933), *İstiklal Harbinde Kastamonu*, Kastamonu.
- İlgazi, Abdullah - Ülkü, Mehmet, (2002), “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Tokat’taki Faaliyetleri”, *Askeri Tarih Bülteni*, 27/52, 159-166.
- _____, (1989), *Heyet-i Temsiliye Tutanakları*, Ankara.
- İğdemir, Uluğ, (1969), *Sivas Kongresi Tutanakları*, Ankara.
- Işın, Mithat, (1946), *İstiklâl Harbi Deniz Cephesi*, İstanbul.
- Jaeschke, Gotthard, (1989), *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros’tan Mudanya’ya Kadar-I (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, Ankara.
- _____, (1982), “Havza’da Mustafa Kemal Paşa”, *Bellekten*, XLVI/182, 347-352.
- Karabekir, Kâzım, (1993a), *İstiklâl Harbimiz I*, İstanbul.
- _____, (1993b), *İstiklâl Harbimiz II*, İstanbul.
- Kırzioğlu, Fahrettin, (1993), *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, Ankara.
- Kocaoğlu, Bünyamin (1998), *15. Fırkanın Samsun’daki Faaliyetleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun.
- Kocatürk, Utkan, (1988), *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi*, Ankara.
- Kutay, Cemal, (1961a), *Türkiye Hürriyet ve İstiklal Mücadeleleri Tarihi*, XIX/25.
- _____, (1961b), *Türkiye Hürriyet ve İstiklal Mücadeleleri Tarihi*, XVIII/24.
- Macfie, A. L., (2001), “İngiliz İstihbaratı ve Türk Milli Harekâtı”, *Middle Eastern Studies*, 37/1, 1-16.
- Menteşeoğlu, Erden, (1997), *Yakın Tarihimizde Osman Ağa ve Giresunlular*, Giresun.
- Nutku, Emrullah, (1962), “İstiklâl Savaşında Denizciler-Muavenet-i Bahriye Grubu”, *Yakın Tarihimiz I*/13, s. 412-413.
- _____, (1962b), “İstiklal Savaşında Denizciler, Trabzon Nakliyat-ı Bahriye Kumandanlığı”, *Yakın Tarihimiz II*/18, s. 149-150.
- _____, (1973), *İstiklal Savaşında Deniz Cephesinden Anılar, Denizden Sesler Geliyordu*, İstanbul.
- Okur, Mehmet, (2007), “Pontus Meselesinin ortaya Çıkışı ve Karadeniz Bölgesi’nde Pontusçu Faaliyetler”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 14, 1-28.

- Okur, Mehmet - Kul, Hazel, (2019), “İzmir'in İşgaline Dair İstanbul Basınında Çıkan Haber ve Yorumlar”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi-Özel Sayı: İzmir'in İşgali*, XIX, 175-215.
- Özalp, Kâzım, (1988), *Millî Mücadele I*, Ankara.
- Özel, Sebahattin, (1991), *Millî Mücadele'de Trabzon*, Ankara.
- Özkaya, Yücel, (1987), “*Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler*”, A.A.M.D, IV/10, 144.
- Özlü, Hüsnü, (2010), “*Millî Mücadele Yıllarında Cepheye Silah ve Cephane Sevkiyatında İnebolu Kastamonu Yolu*”, *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 15, 77-102.
- Öztoprak, İzzet, (1981), *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Ankara.
- Pallis, Alexander Anastasius, (1995), *Yunanlıların Anadolu Macerası*, (Çev. Orhan Azizoğlu), İstanbul.
- Pehlivanlı, Hamit, (1992), *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, Ankara.
- Peker, Nurettin, (1955), *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri (İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı ve Hatıralar)*, İstanbul.
- Pontus Meselesi*, Matbuat-ı Müdüriyet-i Umumiyesi Yayını, İstanbul, 1338.
- Semerci, Ahmet, (1996), Amasya Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti, *Askeri Tarih Bülteni*, 21/40, 127-135.
- Söylemez, Faruk, (1996), “*Millî Mücadele Döneminde Kastamonu'da Kurulan Cemiyetler*” A.A.M.D, XII/34, 159-170.
- Sürgevil, Sabri, (1994), “*İzmir'in İşgali*”, *I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu (21-23 Eylül 1987)*, Ankara, 1075-1098.
- Şahin, Sinan, (1996), “*Kurtuluş Savaşı'nda Türk Bahriyesi'nin Deniz Harekâtı ve Faaliyetleri*”, *Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, 23-25 Ekim 1995, Ankara, 422-447.
- Şahinöz, Mehmet, (1988), “*İzmir'in İşgali Üzerine Karadeniz Bölgesi'nde Yapılan Protesto ve Mitingler*”, *I. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, 13-17 Ekim 1986, Samsun, 465-466;
- Sarıkaya, Makbule, (2000), *Millî Mücadelede Rize*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Sarıkoyuncu, Ali, (1992), “*Zonguldak ve Çevresinde Müdafaa-i Hukuk Çalışmaları*”, *Atatürk Yolu*, III/9, 27-51.
- Solmaz, Gürsoy, (1996), *Deli Halid Paşa*, Ankara.
- _____, (1992), *İngiliz Belgelerinde Atatürk I*, Ankara.
- Şimşir, Bilal N., (1979), *İngiliz Belgelerinde Atatürk III*, Ankara.
- Taçalan, Nurdoğan, (1971), *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul.
- Tansel, Selahattin, (1991), *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar II*, İstanbul.
- Tarakçıoğlu, Mustafa Reşit, (1987), *Trabzon'un Yakın Tarihi*, Trabzon.
- Tatlı, Hüseyin, (1996), *Osman Ağa ve Giresun Alayının Millî Mücadeledeki Yeri (1919-1923)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Tezcan, Yılmaz, (1995), *İnebolu ve Kastamonu Havalisinin İstiklâl Savaşı'nın Kazanılmasındaki Rolü ve Sağladığı İdari Faaliyetler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- Tunaya, Tarık Zafer, (1995), *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İstanbul.
- Türk İstiklâl Harbi III, Doğu Cephesi*, Ankara, 1965.
- Türkmen, Zekeriya, (1991), “*İstiklâl Harbi Yıllarında Eşkîyalık Olaylarına Karşı Orta Karadeniz'de Teşkil Edilen Bir Sivil Direniş Örgütü: Oymak Teşkilatı (Teşkilatın Yapısı, Amacı ve Faaliyetleri)*”, *İlmi Araştırmalar 3*, İstanbul, 113-122.
- Umur, Hasan - Pasin, Adil, (1944), *Samsun'da Müdafaa-i Hukuk*.

Ülmen, Cevat, (1943), *Kurtuluş Savaşında Karadeniz*, İstanbul.

Yazıcı, Nuri, (1989), *Millî Mücadelede (Canik Sancağında) Pontusçu Faaliyetler (1918-1922)*, Ankara.

Yılmaz, Fehamettin, (1994), *Anadolu Tahkik Heyetleri (1919)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

Yüz Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972, (Haz. Aziz Demircioğlu), Kastamonu, 1973.